

FACULTEIT
RECHTSGELEERDHEID

De impact van de economische crisis op de seksindustrie.

Een analyse van economische modellen toegepast
op de prostitutiebranche

Masterproef neergelegd tot het behalen van
de graad van Master in de criminologische wetenschappen
door (00600311.) Coen Laetitia

Academiejaar 2010-2011

Promotor :
Prof. Dr. Tom Decorte

Commissarissen :
Prof. Dr. Gert Vermeulen
Lic. Noel Klima

Verklaring inzake toegankelijkheid van de masterproef criminologische wetenschappen

— Ondergetekende,

Coen Laetitia, 00600311

geeft hierbij aan derden,

zijnde andere personen dan de promotor (en eventuele co-promotor), de commissarissen of leden van de examencommissie van de master in de criminologische wetenschappen,

de toelating

om deze masterproef in te zien, deze geheel of gedeeltelijk te kopiëren of er, indien beschikbaar, een elektronische kopie van te bekomen, waarbij deze derden er uiteraard slechts zullen kunnen naar verwijzen of uit citeren mits zij correct en volledig de bron vermelden.

Deze verklaring wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren waarin de masterproef moet worden ingediend, en dient in elk van die exemplaren ingebonden onmiddellijk na het titelblad.

Datum: 2/08/2011

Handtekening:

Voorwoord

Het schrijven van een masterproef leek me bij het begin van mijn studies een onmogelijke taak. Na enkele maanden van hard werk is het resultaat er dan uiteindelijk toch gekomen.

Eerst en vooral wil ik mijn promotor, Prof. Dr. Tom Decorte, bedanken voor zijn zorgvuldige begeleiding en inbreng van ideeën bij het tot stand komen van dit werk

Daarnaast zou ik ook mijn ouders en mijn vriend willen bedanken, omdat zij mij uiteraard hebben bijgestaan tijdens mijn studies en bij het schrijven van deze masterproef. Zonder hun hulp was ik er niet in geslaagd om dit tot een goed einde te brengen.

Gent 16 augustus 2011

Laetitia Coen

Trefwoorden:

- Economische crisis
- Seksindustrie
- Prostitutiebranche
- A "john"
- Prostituees
- De markt voor prostitutie

Inhoud

Deel I: inleiding

1	Inleiding	9
1.1	<i>Keuze voor het onderwerp</i>	9
1.2	<i>Belang aan economische benadering</i>	9
1.2.1	<i>Economische crisis</i>	10
1.2.2	<i>Beleidsmatig effect</i>	11
1.3	<i>Begripsverduidelijking</i>	11
1.4	<i>Beperkingen</i>	13
1.5	<i>Opbouw</i>	14

Deel II: te geleide: vrouw als seksuele bron en criminologische relevantie

2	De vrouw als seksuele bron	17
2.1	<i>Verlangen naar seks</i>	17
2.2	<i>Consumenten van prostitutiediensten</i>	18
2.3	<i>Seksuele misdrijven</i>	18
2.4	<i>Historiek man en vrouw</i>	18
3	Relevantie en verhouding tot een criminologische theorie	20

Deel III: intrede in de markt door man en vrouw

4	Becoming a "John"	24
5	Becoming a prostitute	27
5.1	<i>Vrouwen in de markt en vrouwen die een intrede maken</i>	27
5.2	<i>Conditie die van belang zijn</i>	27
5.2.1	<i>Meetbaar financieel verschil</i>	28
5.2.2	<i>Rationele keuze</i>	28
5.3	<i>Conclusie</i>	29

Deel IV: economische benadering

6	Economische theorieën	31
6.1	<i>A Theory of Prostitution</i>	31

6.1.1	Prostitutie een hoog inkomen genererende activiteit	32
6.1.2	Zijn de hoge verdiensten beperkt tot economisch welvarende landen	32
6.1.3	Kritiek op de theorie.....	33
6.1.4	Welke assumpties blijven overeind als we de centrale stelling overboord gooien	34
6.2	<i>Mannelijke participatie in de seksmarkt</i>	35
6.2.1	Economisch model	36
6.2.2	Conclusie	37
6.3	<i>Diensten van een prostituee, de prijs onderzocht</i>	37
6.3.1	Conclusie	38
6.3.1.1	Determinanten voor de prijs	38
6.4	<i>Reputatie effecten en de klant</i>	39
6.4.1	De vraagzijde	39
6.4.2	De aanbodzijde.....	40
6.4.3	Marktevenwicht	41
6.4.4	Conclusie	41
6.4.4.1	Economisch model	43
6.5	<i>Conclusie</i>	44
7	Economische bevindingen toegepast op de economische crisis	46
7.1	<i>Effect van de crisis op het inkomen</i>	46
7.1.1	Inkomenscapaciteit	46
7.1.2	Vertraging van de groei	47
7.1.3	Verminderde werkgelegenheid	48
7.1.4	Conclusie	48
7.2	<i>Hogere intrede door vrouwen in de prostitutiebranche</i>	49
7.2.1	Wat zijn de implicaties op de markt door de hogere intrede	50
7.3	<i>Stigmatisering en de crisis</i>	51
7.3.1	mannen in beschouwing	52
7.3.2	Vrouwen in beschouwing.....	52
7.4	<i>Effect naar arbeidsduur per week</i>	53
7.5	<i>Relatie effect</i>	53
<u>Deel 5: politieke strategieën</u>		
8	Politieke strategieën onder de loep	55
8.1	<i>Vergroten van alternatieve inkomensmogelijkheden</i>	55
8.2	<i>Wijzigen van de sociale normen</i>	56
8.3	<i>Effect van andere beleidsmaatregelen</i>	57
8.4	<i>Conclusie</i>	58
8.4.1	Vergroten van alternatieve inkomensmogelijkheden	59
8.4.2	Wijzigen van de sociale normen.....	59
8.4.3	Effect van andere beleidsmaatregelen	60

Deel 6: conclusie

9	Conclusie	62
10	Appendices	64
10.1	Appendix 1	64
10.2	Appendix 2	64
10.3	Appendix 3	65
10.4	Appendix 4	65
10.5	Appendix 5	66
10.6	Appendix 6	66
10.7	Appendix 7	67
10.8	Appendix 8	68
10.9	Appendix 9	68
10.10	Appendix 10	69
11	Bibliografie	70
11.1	Boeken:	70
11.2	Tijdschriften:	71
11.3	Andere bronnen:	74
11.4	Internetbronnen:	74

DEEL I: Inleiding

1 Inleiding

1.1 Keuze voor het onderwerp

Sinds de start van mijn opleiding ben ik sterk geïnteresseerd in de strafwetgeving rond prostitutie en alles wat hiermee samenhangt. In de loop van mijn opleiding heb ik over het onderwerp prostitutie een aantal boeken en artikelen gelezen als vrijetijdsbesteding. Toen ik op zoek ging naar een onderwerp voor mijn masterproef, was dit onderwerp dan natuurlijk één van de keuzemogelijkheden. Ik heb vervolgens wat literatuur geraadpleegd en ben wat in databases naar mogelijke titels en onderwerpen op zoek gegaan. Het markmechanisme van de seksindustrie begon mijn interesse sterk te wekken. Wat stelde ik nu vast bij het raadplegen van de literatuur? Het marktmechanisme wordt maar zeer weinig beschreven. De literatuur is hier allesbehalve dik mee bezaaid. Dit vond ik jammer, want eigenlijk wou ik wel te weten komen hoe dit alles nu precies te werk gaat. Kan je prostitutie bijvoorbeeld zien als een ander consumptiegoed? Reageert de sector van de seksindustrie op dezelfde wijze op verschuivingen in vraag en aanbod en verschuivingen in de markt als bijvoorbeeld de voedingssector of de textielsector? Met welke factoren die weinig of geen rol spelen bij andere consumptie- en of productiegoederen dient rekening te worden gehouden in de seksindustrie? In de periode dat ik op zoek was naar een onderwerp voor mijn masterproef kon je geen krant of tijdschrift openslaan zonder dat de impact van de crisis aan bod kwam. Ook de nieuwsberichten tijdens journaals weidden hier ruime tijd van hun uitzending aan. Onder invloed van de constante confrontatie met de impact van de crisis door de media, wakkerde mijn interesse in het marktmechanisme van de seksindustrie steeds verder aan. De literatuur die ik raadpleegde, stelde me echter teleur. Vandaar ook mijn keuze voor mijn onderwerp: de impact van de economische crisis op de seksindustrie. Ik hoop dat ik iets kan bijdragen aan de theorievorming hieromtrent en dat zal ik in dit kader van mijn opleiding ook trachten te verwezenlijken.

1.2 Belang aan economische benadering

Auteurs die rond het onderwerp prostitutie iets publiceren focussen zich hoofdzakelijk op bijvoorbeeld de risicofactoren verbonden aan prostituee zijn, de stigmatisering rond prostituees, welke factoren er toe leiden dat een vrouw in de prostitutiebranche haar brood gaat verdienen en welk profiel de klanten van prostituees hebben.¹ Over het

¹ K. BARRY, *The prostitution of sexuality*, New York, New York University Press, 1996, 504.

L. JACKSON, C. BENNET, B. SOWINSKI en D. RYAN, "Condom use among female sex trade workers: exploring the public/private dichotomy", *Journal of psychology and human sexuality*, 2005, 83-105.

P. PYETT en D. WARR, "Vulnerability on the streets: female sex workers and HIV risk", *Aids care*, 1997, 539-547.

markmechanisme wordt dus maar weinig gepubliceerd. Wel wordt er al eens onderzoek verricht over het gezondheidsrisico, en daaraan gerelateerd, het condoomgebruik verbonden met de verdiensten hierbij. Ook over het prijsverschil dat het krijgen of vragen van extraatjes met zich meebrengt werden wel al wat woorden op papier gezet.² Hier gaat het echter vaak over de risicofactoren verbonden aan de job, eerder dan de zuiver economische aspecten verbonden aan de job.

Het is echter belangrijk dat we de economische nood aan prostitutie erkennen.³ Prostitutie is niet enkel een gecriminaliseerde seksuele activiteit. Het is verder nog een economische transactie.⁴ Het verdienen van geld is immers één van de hoofdredenen om in seksindustrie te werken.⁵ Verschillende auteurs hebben erop gewezen dat prostitutie in vergelijking met andere banen zeer goed betaald is. Zo zijn ze arbeidsintensief en vergen ze geen hoog geschoolde graad. Toch zijn de verdiensten zeer hoog, zelfs als men de vergelijking maakt met arbeid waarvoor men een bepaalde vaardigheid moet hebben of houder moet zijn van een bepaald diploma. Maar wat gebeurt er nu in tijden van recessie of crisis? Ondervindt de seksindustrie hier geen hinder van, zoals velen al beweerden?⁶ Of is er wel degelijk een invloed merkbaar?

1.2.1 Economische crisis

Menige auteurs besproken en onderzochten de financiële verschillen in prijzen. Velen maakten hierbij de kanttekening dat ze nog geen rekening hielden met de huidige economische situatie, om de reden dat hun onderzoeksresultaten van een eerdere oorsprong waren. Ze maken dus de assumptie dat door de crisis wel enige zaken gewijzigd zijn. Dit blijkt ook duidelijk uit het boek met als titel *“sex work matters: exploring money, power and intimacy in the sex industry”*. Dit boek is trouwens van recente oorsprong,

M. FARLEY, “Bad for the body, bad for the heart: prostitution harms even if legalized or decriminalized”, *Violence against women*, 2004, 1087-1125.

B. SULLIVAN, *The politics of sex: prostitution and pornography in Australia since 1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 280.

R. WEITZER, *Sex for sale: prostitution, pornography, and the sex industry*, New York, New York Routledge, 2010, 368.

I. VANWEZENBEEK, “Burnout among female indoor sex workers”, *Archives of sexual behavior*, 2005, 627-639.

² H.R. HOLZMAN en S. PINES, “Buying sex: the phenomenology of being a John”, *Deviant behavior*, 1982, 29-116.

T.C.N., GIBBENS en M. SILBERMAN, “The clients of prostitutes”, *British journal of venereal diseases*, 1960, 113-117.

³ H.M. DITMORE, A. LEVY en A. WILLMAN, *sex work matters: exploring money, power and intimacy in the sex industry*, London, Zed, 2010, 275.

P. G. MOFFATT en S. A. PETER, “Pricing personal services: an empirical study of earnings in the UK prostitution industry”, *Scottish journal of political economy*, 2004, 675-690.

⁴ M. PRASAD, “the morality of market exchange: love, money and contractual justice”, *sociological perspectives*, 1999, 181-213.

⁵ K. DAVIS, “The sociology of prostitution”, *American sociological review*, 1973, 744-755.

⁶ C. BRODESSER-AKNER, “bordellos on billboards”, *advertising age*, 2008, 3-5.

namelijk 2010.⁷ Hieruit blijkt het belang voor onderzoek naar de impact van de crisis op de seksindustrie. Heeft de crisis effect of niet? Welke factoren spelen hierbij een rol? Welke effecten brengt dit teweeg? Logischerwijze kan ik in het raam van mijn masterproef op deze bovenstaande vragen geen allesomvattend antwoord geven. Ik kan slechts een deelaspect van één van deze vragen beantwoorden. Dit lijkt me echter zeer belangrijk, omdat hier zo weinig is over gepubliceerd.

1.2.2 Beleidsmatig effect

Het probleem bij dit onbesproken thema ligt vooral beleidsmatig. Als men niet weet welke factoren een rol spelen bij het marktmechanisme van de seksindustrie, hoe kan men dan adequaat een beleid voeren? Als de impact van de crisis volledig onbesproken blijft hoe kunnen politici en beleidsmakers dan kennis hebben van het effect ervan. Als men bijvoorbeeld straatprostitutie of bordeelprostitutie wil aanpakken, hoe kan men dit op een goede manier doen als men geen weet heeft van bijvoorbeeld de effecten die de crisis heeft op deze soorten prostitutie.

Er is een ongelukkige verhouding tussen het gebrek aan theoretische kennis over de economische markt van prostitutie bij de beleidsvorming en in de economische discipline. Dit leidt tot een delegitimatie van de markt voor prostitutie.⁸ Waardoor het nog moeilijker wordt om deze markt te onderzoeken, want deze markt zal zich hierdoor nog meer afspelen in de informele of ondergrondse economie.⁹ Het is van groot belang voor beleidsmakers dat dit niet plaatsvindt, vandaar de noodzaak aan economisch onderzoek en theorievorming betreffende de markt voor prostitutie.

1.3 Begripsverduidelijking

Ten eerste wil ik een woordje uitleg geven over wat mag worden begrepen onder de economische crisis. Men spreekt van een economische crisis wanneer de hoogconjunctuur wijzigt in een laagconjunctuur. Men spreekt ook nog wel van een recessie. Dit is wat algemeen wordt aanvaard. Dit is echter een veel te ruime definitie om te hanteren. Daarom spreek ik van een economische crisis onder de volgende voorwaarden. Het is de huidige

⁷ H. M. DITMORE, A. LEVY en A. WILLMAN, *sex work matters: exploring money, power and intimacy in the sex industry*, London, Zed, 2010, 275.

⁸ M. D. GIUSTA, "Stimulating the impact of regulation changes on the market for prostitution services", *European journal of law and economics*, 2010, 1-14.

⁹ S. A. VENKATESH, *Off the books. The underground economy of the urban poor*, Cambridge, Harvard university press, 2006, 32-62.

economische situatie sinds eind 2007 in België, die tot gevolg heeft gehad dat er een lagere consumptie is, een hogere geregistreeerde werkloosheidsgraad, een rem op de stijging van lonen en een verlies van kapitaal bij het merendeel van de kapitaalkrachtigen (personen waarvan hun netto vermogen het netto vermogen van de gemiddelde Belg overstijgt).

Ten tweede wil ik het beladen woord seksindustrie bespreken. De seksindustrie is de 'industrie' waar ik in het geheel uitspraken over ga zoeken en economische modellen op wens toe te passen. Maar wat houdt de seksindustrie nu precies in? Het is de gehele 'industrie' die seksuele diensten verschaft. Wat kunnen deze diensten inhouden? Het kan gaan over telefoonseks, pornografie zowel fotografisch als audiovisueel materiaal, webcamseks, erotische massages, stripacts, prostitutie enzovoort. De seksindustrie is dus niet beperkt en omvat alle soorten seksuele diensten. Evenwel heb ik in mijn titel de nadruk gelegd op de prostitutiebranche, omdat het in het raam van een masterproef of gelijk welk onderzoek bijna onmogelijk is om de impact van de crisis op gans de seksindustrie in kaart te brengen. Ondanks de focus op de prostitutiebranche, breng ik een onderdeel van de impact van de crisis op de seksindustrie in beeld.

Als derde zal ik de term prostitutie verduidelijken. Wat we daaronder dienen te begrijpen, kan immers sterk variëren naargelang de tijd en cultuur waarin we ons bevinden. Ik zal prostitutie, als fenomeen, beschouwen zoals ze zich voornamelijk heeft gesitueerd in de tweede helft van de 20ste eeuw. Het is een sociaal fenomeen dat vaak gekoppeld wordt aan een intermenselijke activiteit die in onze westerse cultuur als een essentieel onderdeel van het mens zijn wordt geïnterpreteerd, namelijk seks.¹⁰ Verder legt KRUIHOF enkele voorwaarden op die aanwezig moeten zijn om over prostitutie te spreken. Zo stelt hij dat de vrouw in haar levensonderhoud moet kunnen voorzien door dit werk. Prostitutie moet men dus aanzien als een beroep. Een tweede voorwaarde is de emotionele indifferentie voor de klant, hieruit volgt dat de vrouw haar cliënteel vrij kan kiezen.¹¹ De prostitutiebranche is dan de branche of sector waarin vrouwen tewerkgesteld zijn als prostituee. Het is dus de vrouw die diensten verleent, niet de man. Het is de man die klant is of de diensten consumeert van de vrouw. De vrouwen die deze diensten produceren zijn op veel plaatsen beschikbaar. Zo zijn er bars, clubs, maar ook op straat worden deze diensten verkocht. In het kader van mijn masterproef zal ik enkel focussen op vrouwelijke prostituees tewerkgesteld in bars, in het bijzonder raambordelen. Eén van de redenen hiervoor is dat wanneer in een samenleving bordelen legaal zijn of getolereerd worden, deze straatprostitutie gaan domineren.¹²

Waarom de vrouw diensten verleent, en niet de man, zal ik zo dadelijk verduidelijken.

¹⁰ M. FOUCAULT, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I*, Nijmegen, SUN, 1984, 157.

¹¹ C. L. KRUIHOF, "Prostitutie, een sociologische studie", *Tijdschrift VUB*, 1964, 129-131.

¹² T. FISHER, *Prostitution and the Victorians*, New York, St. Martin's Press, 1997, 61-70.

R. SYMANSKI, "Prostitution in Nevada", *Annual Association American Geographers*, 1974, 357-377.

1.4 Beperkingen

De gekozen onderzoeksstrategie in het kader van mijn masterproef gaat uit naar een bureauonderzoek, voornamelijk onder de vorm van literatuuronderzoek. Waarom ik voor deze onderzoeksstrategie heb gekozen komt hoofdzakelijk door de eenheden die voorwerp uitmaken van mijn studie. Deze zijn prostituees en klanten van prostituees, en breder personen die deel uit maken van de seksindustrie. Deze mensen zijn niet makkelijk detecteerbaar indien men zelf geen kennissen of bronnen heeft om deze cultuur binnen te dringen. Deze mensen blijven meestal onzichtbaar, waardoor het marktmechanisme ook niet zonder meer is waar te nemen. Vandaar ik ook wens toe te spitsen op een literatuuronderzoek.

Het zou me te veel tijd vergen om met deze mensen in contact te komen en een degelijk empirisch onderzoek te voeren. Mijn voorkeur gaat ook eerder uit om de theoretische stand van zaken met betrekking tot het marktmechanisme van de prostitutiebranche in kaart te brengen. Ik zal ook data trachten te herordenen en vanuit het gezichtspunt van de crisis analyseren en interpreteren. Ik zal dus in beperkte mate naast een literatuuronderzoek in de mate van het mogelijke een secundair onderzoek uitvoeren aan de hand van bestaande data. Net omdat het zeer moeilijk is om zelf data te verzamelen, zal ik gebruik maken van de data die terug te vinden is.

Nadeel van de gekozen onderzoeksstrategie is dat de gegevens die ik zal gebruiken meestal voor een ander doeleinde is verzameld, dan degene die ik wens te bereiken. Zo is de economische crisis nog van zeer recente datum (eind 2007), zodoende dat veel literatuur niets vermeldt over de effecten ervan, net omdat er toen nog geen sprake was van een economische crisis.

Doordat de literatuur voor een ander doeleinde, dan degene waarnaar ik streef, is opgesteld krijg ik vaak te maken met een eenzijdig resultaat van onderzoekers. Veel nuttige informatie, in het kader van mijn doelstelling, is weggelaten of wordt niet vermeld of opgevangen door andere onderzoekers, net omdat deze informatie overbodig is in het raam van hun onderzoek. Dit is een duidelijk nadeel van dit soort onderzoek. Ik ben zeer afhankelijk van datgene door andere onderzoekers is geschreven en verzameld.

Niettegenstaande dit nadeel, heeft het bureauonderzoek wel degelijk zijn voordeel in het kader van mijn masterproef. Doordat het een quasi onmogelijke taak is om binnen het tijdsbestek van nog geen jaar, met de onderzoekspopulatie contact te leggen, laat staan een goede basis te creëren om de onderzoekspopulatie er toe te brengen hun medewerking te verlenen aan een mogelijk onderzoek, is de optie voor een literatuuronderzoek een logisch gevolg. Het is bijna de enige mogelijke manier om binnen het tijdsbestek toch enige kennis bij te dragen tot het gekozen onderwerp. Het is echter niet zo, omdat ik niet persoonlijk in

contact kan treden met de onderzoekspopulatie ik geen uitspraken van hen kan meegeven. Er zijn onder andere een aantal internetsites die fora hebben opengesteld om ervaringen met prostituees uit te wisselen. Ook tijdens mijn literatuurstudie zullen hoogstwaarschijnlijk uitspraken van de onderzoekspopulatie geciteerd worden. Ik zal zoveel als mogelijk, tenminste als het bij de doelstelling in het kader van deze masterproef aansluit, de onderzoekspopulatie zelf aan het woord laten.

1.5 Opbouw

Wat wens ik nu bereiken in het kader van mijn masterproef of met andere woorden welke bijdrage wil ik leveren tot de theorie? Dit valt enigszins af te leiden uit de titel: 'de impact van de economische crisis op de seksindustrie: een analyse van economische modellen toegepast op de prostitutiebranche'. Evenwel is dit nog te ruim. Ik kan niet in de beperkte tijd en met de beperkte middelen die ik heb de gehele impact van de crisis duiden op gans de seksindustrie. Mede daarom er ook al een filter in de titel zit gevat: het gaat over een analyse van de economische modellen toegepast op de prostitutiebranche. Ik zal in het kader van mijn masterproef een aantal economische modellen toetsen op de prostitutiebranche. Er uit af leiden of er al dan niet impact is van de crisis en welke impact deze teweeg brengt. Ook dit is terug erg ruim, de gehele impact van de crisis zal ik niet kunnen beschrijven, evenwel wil ik niet beperkt blijven tot een zuiver model van vraag en aanbod. Ik zal wel degelijk de crisis trachten te duiden. Hierbij zal ik trachten te onderzoeken of dit nu leidt tot een vermindering van de vraag naar prostitutie, zoals door sommigen beweerd¹³ en of dit leidt tot minder vrouwen in de prostitutie nu de verdienste als prostituee lager zal liggen.¹⁴ Ook wil ik andere factoren dan de crisis niet uit het oog verliezen. Men doelstelling is een kleine bijdrage te leveren tot de marktverschuivingen die zich kunnen voordoen in aanbod- en vraagzijde. Maar breder dan dit wil ik ook andere factoren belichten dan de crisis die een rol kunnen spelen.

Om op bovenstaande vragen een antwoord te bieden, heb ik voor een opbouw gekozen waarin zes verschillende delen zijn te onderscheiden. De thema's van deel één, de inleiding, werden daarnet besproken.

Hierna zal ik overgaan naar een tweede deel, die eigenlijk een te geleide is, maar door opportuniteitsoverwegingen niet in het kader van de inleiding wordt besproken. In dit deel zal verklaard worden waarom het de vrouw, en niet de man, is die een seksuele bron is. Deze verklaring komt helemaal vooraan omdat dit een uitgangspunt is die zeker niet uit het

13 EDLUND, L. en KORN, E., 'a theory of prostitution', *journal of political economy*, 2002, 181-214.

14 GIUSTA, M., D., TOMMASO, M., L., D. en STROM, S., 'who is watching? The market for prostitution services', *springer verslag*, 2007, 501-516.

oog mag worden verloren. Er moet een duidelijke afbakening bestaan tussen de man als consument en de vrouw als aanbieder. Hiernaast zal ik ook de relevantie en de verhouding tot de criminologische discipline schetsen.

In deel drie worden de factoren belicht waarom mannen en vrouwen hun toetreding doen tot de markt van de prostitutie. Tijdens deze bespreking kunnen al factoren aan het licht komen, die zullen worden beïnvloed door de economische crisis.

Vervolgens zal ik, in het vierde deel, de economische benadering van de markt weergeven. Dit is wellicht het meest belangrijke deel in het kader van deze masterproef. Hier zullen immers vier grote economische theorieën onder de loep worden genomen. Deze theorieën zullen daarna worden ontleedt in het licht van de huidige economische crisis. Hier zal met een kritische blik pas echt aangetoond worden wat de mogelijke impact van de crisis nu kan inhouden op de prostitutiebranche.

Daarna zal in het vijfde deel geduid worden welke politieke strategieën het meeste effect zullen teweeg brengen in tijden van economische crisis en hoe beleidsmakers of het politieke landschap op deze effecten zullen reageren.

Als allerlaatste deel zal de conclusie worden vertaald.

DEEL II: Te geleide:

- Vrouw als seksuele bron
 - Criminologische relevantie
-

2 De vrouw als seksuele bron

Mijn centrale veronderstelling is dat seks voornamelijk voorkomt met de vrouw als bron voor seksuele diensten. Zo stelt SYMON dat seks overal¹⁵ aanzien wordt als iets dat vrouwen hebben en mannen willen.¹⁶ Hij baseert zich daarbij op de minimale investering van mannen in het ouderschap. Daardoor zou seks voor mannen een groot voordeel uitmaken met weinig kosten. Voor vrouwen is de kost hoog, bijvoorbeeld ongewenste zwangerschap, zelfs al heeft ze er veel plezier aan. SYMON erkende al een probleem bij deze veronderstelling, zo stelt hij dat mensen niet noodzakelijk om deze gevolgen geven, zodat de onmiddellijke psychologische factoren die mensen ertoe brengen seks als een ruilmechanisme te zien verdere uitdieping behoeft.¹⁷

2.1 Verlangen naar seks

Een eerste vraag die ik me stel, is of de stelling dat mannen meer dan vrouwen verlangen naar seks, correct is. Een literatuurstudie heeft recentelijk de vraag onderzocht of mannen en vrouwen verschillen op het gebied van sex-drive.¹⁸ Bij elke meting bleek dat mannen steeds een grotere seksuele drive hadden dan vrouwen. Zo denken mannen meer aan seks dan vrouwen, hebben ze frequenter fantasieën, wensen ze meer seks te hebben, verlangen ze een hoger aantal sekspartners, masturberen ze vaker, zijn ze minder geneigd om af te zien van seks, nemen ze meer risico en besteden ze meer middelen om seks te verkrijgen, veruitwendigen ze meer doelgericht gedrag om seks te bekomen, weigeren ze seks minder vaak, en schatten ze hun sex drive hoger dan vrouwen.¹⁹ Geen enkele meting wees erop dat vrouwen een hogere sex drive hebben dan mannen. Gelijkaardig met deze bevindingen kwam MCCABE tot de bemerking dat de categorie personen wie seks wou, maar geen seksuele activiteit had voornamelijk uit mannen bestond.²⁰

¹⁵ Met overal betekent hij in alle culturen.

¹⁶ D. SYMONS, *The evolution of human sexuality*, New York, Oxford University Press, 1979, 253.

¹⁷ D. SYMONS, *The evolution of human sexuality*, New York, Oxford University Press, 1979, 261.

¹⁸ R. F. BAUMEISTER, K. R. CATANESE en K. D. VOHS, "Is there a gender difference in strength of sex drive? Theoretical views, conceptual distinctions, and a review of relevant evidence", *Personality and Social Psychology Review*, 2001, 242-273.

Sex drive moet men begrijpen als seksuele motivatie, het hunkeren naar seksuele activiteit of plezier.

¹⁹ R. F. BAUMEISTER, K. R. CATANESE en K. D. VOHS, "Is there a gender difference in strength of sex drive? Theoretical views, conceptual distinctions, and a review of relevant evidence", *Personality and Social Psychology Review*, 2001, 242-273.

²⁰ M. P. MCCABE, "desired and experienced levels of premarital affection and sexual intercourse during dating", *Journal of sex research*, 1987, 23-33.

2.2 Consumenten van prostitutiediensten

ATCHISON, FRASER EN LOWMAN vonden bij hun multi methoden onderzoek naar klanten van prostitutie slechts 2 vrouwelijke klanten. Beide bleken dan nog samen met hun vriend geparticipeerd te hebben in een trio met een vrouwelijke prostituee. Tussen hun onderzochte groep was er geen enkele vrouw die verklaarde dat ze ooit betaald hadden om seks te hebben met een man.²¹ Deze bevindingen geven aan dat de vrouw aanzien moet worden als een bron en de man als afnemer of consument.

2.3 Seksuele misdrijven

Wat seksuele misdrijven betreft, valt het op dat het meer waarschijnlijk is dat mannen geweld gebruiken bij het plegen van het seksueel misdrijf dan dat dit voor vrouwen het geval is. De statistieken van de FBI verhullen dat bij 99% van de arresten met betrekking tot verkrachting de dader een man is.²² Seksuele misdrijven gepleegd door vrouwen worden minder opgedrongen aan de man, dan dat de man dit opdringt met geweld aan de vrouw. Hierdoor ontstaat een totaal andere slachtofferrol bij de man en vrouw. Mannelijke slachtoffers zijn minder getraumatiseerd, ervaren minder stress en staan meer onverschillig tegenover het misdrijf dan vrouwelijke slachtoffers. Vrouwelijke slachtoffers vinden meer dan mannen dat ze iets zeer waardevols hebben verloren.²³ Deze asymmetrische reactie bij de slachtoffers ondersteunt de stelling van de vrouw als bron.

2.4 Historiek man en vrouw

Als we de historiek gaan bekijken van het huwelijk en de verbondenheid aan de partner, merken we dat ook dit de stelling van de vrouw als bron beaamt. Want een vrouw werd vaker en strenger bestraft, indien ze haar man ontrouw was, dan dit omgekeerd het geval was wanneer de man zijn vrouw ontrouw was.²⁴

Een laatste argument dat ik wil aanhalen om aan te tonen waarom men de vrouw als bron moet aanschouwen beroept, zich op de economische onderdrukking in de maatschappij. Als we een honderdduizendtal tot een miljoen jaar terug gaan in de tijd en onze loep werpen op

²¹ C. ATCHINSON en J. LOWMAN, "Men who buy sex: a survey in the Greater Vancouver regional district", the *Canadian review of sociology and anthropology*, 2006, 281-296.

²² FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION, *crime in the United States*, Washington DC: US, 1998.

²³ P.B. ANDERSON en C. STRUCKMAN-JOHNSON, *sexually aggressive women: current perspectives and controversies*, New York, The Guilford Press, 1998, 144-169.

²⁴ R. TANAHILL, *Sex in history*, New York, Stein and Day, 1980, 525-528.

het tijdperk van jagers-verzamelaars en de landbouwsamenlevingen zien we een duidelijk onderscheid in de activiteiten en rollen van de mannen en vrouwen. Maar beiden waren toen nog onmisbaar om in het onderhoud te voorzien. De ontwikkeling die hierop volgde, namelijk deze van de economische en politieke activiteit, werd voornamelijk beheerst door mannen. Deze alleenheerschappij op het economische en politieke domein gaf de mannen rijkdom en macht. Vrouwen kwamen hierdoor in een negatieve spiraal terecht, deze van benadeling. Seks was één van de weinige bronnen waarover de vrouw nog exclusieve eigendom had om tot deze nieuwe economische, sociaal en politieke domeinen toegang te krijgen.²⁵

²⁵ W. WOOD en W. H. EAGLY, "A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: implications for the origins of sex differences", *Psychological Bulletin*, 2002, 699-727.

3 Relevantie en verhouding tot een criminologische theorie

Volledigheidshalve wens ik in deze topic de link te bespreken van mijn onderwerp met de criminologie. Ik zal dan ook even duiden of er al dan niet een criminologische theorie verband houdt met of toepasbaar is op mijn onderwerp.

Grote criminologische theorieën zijn niet zonder meer toepasbaar op mijn onderwerp: “de impact van de economische crisis op de seksindustrie, een analyse van economische modellen toegepast op de seksindustrie”. Dit komt hoofdzakelijk omdat mijn analyse meer economisch gericht zal zijn. Niettegenstaande de economische invalshoek kan dit van bijzonder belang zijn voor de criminologische wetenschap. Prostitutie wordt al eeuwen lang als marginaal of zelfs crimineel aanzien. Het wetenschappelijke werkveld van de criminologische wetenschap is net het crimineel gedrag en de maatschappelijke reactie hierop. Ook de sociale vorming van een gedrag tot crimineel gedrag vormt een studieobject. Hieruit kan men afleiden dat prostitutie an sich zeker tot het bestudeerde werkveld van de criminologische wetenschappen behoort.

De relevantie van het onderwerp tot het criminologisch werkveld is echter makkelijker aan te tonen dan er één van de grote criminologische theorieën op toe te passen. Volledigheidshalve wens ik toch om hier even op in te gaan. De seksindustrie is bijna nooit of zeer zelden het onderwerp geweest van één of andere criminologische theorie. Niettegenstaande deze vaststelling is de seksindustrie in de jaren twintig door de Chicago school, waarvan BURGESS EN PARK de grondleggers zijn, bestudeerd. Ze zien het niet volgens de normerende wijze seksuele gedrag, maar eerder als een sociale dan als een individuele pathologie.²⁶ Zo schreven Thomas en Znaniecki in *'the polish peasant in Europe and America'*, dat naarmate Poolse immigranten minder afhankelijk werden van het huwelijk als sociaal en economische overlevingskansen, de monogame normen van huwelijk van de 'oude staat' plaats maakte, voor een 'normaal' seksleven dat niet-huwelijkse seksuele betrekkingen inhield. Met andere woorden: of het normeren aan het huwelijk was sociaal gezien niet langer nodig, wat leidde tot vrouwen die er andere seksuele relaties op nahielden. dan enkel seksuele relaties met hun echtgenoot.

In de jaren vijftig tot zestig ging men een nieuwe richting uit. Nieuw onderzoek stelde de veronderstelde sociale pathologie van groepen die niet normerend seksueel gedrag vertoonde, in vraag. Dit deden ze door te focussen op het proces waardoor sommige individuele gedragingen gelabeld worden als crimineel en andere gedragingen als normaal

²⁶ C. HEAP, “the city as a sexual laboratory: the queer heritage of the Chicago school”, *qualitative sociology*, 2003, 457-487.

worden beschouwd.²⁷ Personen, die niet normerend seksueel gedrag stelden, droegen het crimineel gedrag niet in zich, maar het werd als crimineel gesteld door sociale regels en hun sociale ontwikkeling. Ook door de reactie erop werd het als crimineel gesteld, namelijk door de sancties hierop om de praktijken van 'crimineel' seksueel gedrag te regelen.

Deze ontwikkeling van de jaren vijftig tot zestig is vandaag de hoeksteen geworden van het sociaal-constructivisme.

Het sociaal-constructivisme is afgestapt van het bestaan van de objectieve werkelijkheid. De werkelijkheid wordt verschillend geconstrueerd vanuit het perspectief dat het denken op de werkelijkheid inneemt. Deviantie en criminaliteit worden dus niet langer opgevat als een objectief gegeven, maar als een sociale constructie. De seksindustrie in zijn geheel of de prostitutie kan aldus opgevat worden als een crimineel gegeven, omdat er zo naartoe wordt gekeken. Dit is ook waarom er zo weinig aandacht wordt besteed aan het marktmechanisme van de seksindustrie of prostitutie. Omdat het niet benaderd wordt als een markt van vraag en aanbod, maar als een criminele gedraging of gedragingen.

Mede door dit gegeven zal ik het onderwerp zoveel mogelijk trachten te benaderen in verhouding tot economische theorieën. Deze benadering zal niet altijd evident zijn, want ook onder economen ondervind je dat het onderwerp niet de meeste voorkeur geniet. Dit mede omdat het zo moeilijk is om bronnen of datamateriaal te vinden. Dit is zo met betrekking tot de prijs die wordt betaald, het aantal mensen werkend in de seksindustrie, het aantal consumenten, de soort seksuele dienst die wordt verleend, op welke plaats, wat de karakteristieken zijn van de consumenten, welke soort vrouwen diensten verlenen, enzovoort. Het is zeer moeilijk om hierover informatie te verzamelen, mede daarom dat het een nogal onbesproken thema is en blijft onder de economen. Met de informatie die ik bezit, zal ik trachten inventief te zijn en een zo breed mogelijk beeld te schetsen van de impact van de crisis.

In dit kader kan de stelling van Nobelprijswinnaar Harry Becker een rol spelen. Die stelt dat men alle economische modellen kan toepassen op alle soorten markten. Hier ligt duidelijk de uitdaging. Er moet een effect gevonden worden van de economische crisis op consumptiegedrag, lonen en kapitaalswijzigingen, om van hieruit verder te bouwen op eerdere bevindingen binnen de seksindustrie. In navolging van Becker, die stelt dat men alle economische modellen kan toepassen op alle soorten markten, is er een andere auteur PRASAD die een standpunt inneemt die in het raam van mijn masterproef van bijzonder belang kan zijn. PRASAD trekt uit haar onderzoek de conclusie dat seksuele betrekkingen in de laat-kapitalistische periode als bijna gelijk welk ander consumptiegoed is. Het 'criminele' karakter doet er nog weinig toe bij de verhouding tussen consument en productiegoed of

²⁷C. HEAP, "the city as a sexual laboratory: the queer heritage of the Chicago school", *qualitative sociology*, 2003, 457-487.

dienst.²⁸ Met deze bevindingen in het achterhoofd zal ik de seksindustrie benaderen zoals elke andere soort markt.

²⁸ M. PRASAD, “ the morality of market exchange: love, money and contractual justice”, *sociological perspectives*, 1999, 181-213.

DEEL III: Intrede in de markt door man en vrouw

4 Becoming a “John”

Vooraleer over te gaan naar de beschouwing van de seksindustrie als markt en alle factoren hieromtrent te behandelen, wens ik hier eventjes halt houden bij één aspect van die markt namelijk de consument. Hoe wordt een man klant (a “John”) van een prostituee of hoe wordt hij dit net niet. Hoe deze relatie consument – dienstverlener tot stand komt lijkt belangrijk te zijn vooraleer in te gaan op de effecten van de crisis. Als de hoogte van het inkomen van een man bijvoorbeeld geen enkele rol speelt bij zijn beslissing om klant te worden, heeft het ook weinig zin om dit later te belichten. In deze topic zal duidelijk naar voor komen welke factoren de meeste impact hebben op de beslissing van de man om klant te worden.

Hoe komen potentiële klanten in contact met de prostitutiesector en op welke wijze kan informatie hieromtrent worden verkregen? Informatie met betrekking tot prostitutie blijkt wijd verspreid te zijn, zeker door de lokale media. De lokale media is namelijk één van de grootste bronnen voor dergelijke informatie.²⁹ Dit veronderstelt dat consumenten de markt van prostitutie binnen treden op dezelfde manier zoals consumenten van andere diensten. Dit kan bijvoorbeeld via een reclamebord, advertenties in lokale kranten, gegevens uit telefoonlijsten en via informele netwerken.³⁰ PRASAD vroeg aan consumenten of het illegale aspect van prostitutie hen als klant hinderde om van de diensten van een prostituee gebruik te maken. Het grote merendeel van de consumenten maakt zich geen zorgen over de mogelijke strafrechtelijke implicaties waaraan ze zich blootstellen door het consumeren van de diensten van de prostituee.³¹ Dit geeft nogmaals aan dat deze dienstensector zoals een andere dienstensector wordt beschouwd door de klant. In onze huidige samenleving wordt seks verkocht zoals bijna elk ander goed of dienst.

De hoofdredenen waarom mannen een prostituee voor de eerste maal bezoeken zijn de volgende: nood aan seksuele bevrediging, nieuwsgierigheid, peer pressure en nood aan een vrouwelijke relatie.³² Wat hierbij opvalt is dat de redenen grotendeels sociaal geconditioneerd zijn, eerder dan biologisch. Net zoals bij het consumeren van andere diensten overheerst dus de sociale motivatie in de beslissing om gebruik te maken van de diensten van een prostituee.

²⁹ M. PRASAD, “ the morality of market exchange: love, money and contractual justice”, *sociological perspectives*, 1999, 181-213.

³⁰ Zie appendix 1 voor een overzicht van de informatiebronnen.

³¹ M. PRASAD, “ the morality of market exchange: love, money and contractual justice”, *sociological perspectives*, 1999, 181-213.

³² M. PRASAD, “ the morality of market exchange: love, money and contractual justice”, *sociological perspectives*, 1999, 181-213.

Een ander onderzoek toont gelijkaardige resultaten. De mannelijke beslissing om van een prostituee haar diensten te genieten, is afhankelijk van hun religie, hun nieuwsgierigheid en de nood om aan hun relationele behoeften te voldoen.³³ Een voorbeeld uit de praktijk is de befaamde *girlfriend experience*, waarover mannen zoveel praten op het web. Er bestaan een aantal websites waar mannen hun seksuele ervaringen met de diensten van een prostituee met elkaar kunnen uitwisselen.³⁴ Tijdens deze uitwisseling van hun ervaringen en bevindingen komt de zogenaamde *girlfriend experience* vaak naar boven. Deze *girlfriend experience* is verder ook nog een indicator voor de beoordeling van de diensten van een prostituee. Deze worden meestal met goed of uitstekend beoordeeld als het meisje of de vrouw in kwestie voldoet aan de *girlfriend experience*.

Een greep uit het forum:

“Daarom voor mij geen echte GFE: wel heel lief maar geen echte klik: beetje afstandelijk”

P. Paulusma, Bergen op zoom escort and private, 24/2/2009 (194884)

“ Na enige twijfel mocht ik haar toch zoenen en het werd een heerlijke GFE.”

Pitch, Alkmaar street and windows prostitution, 5/6/2009 (195529)

“ Ze is voor velen een lekker ding, maar doet liever niet aan (tongen)zoenen en fzc. Tenzij je dat niet belangrijk vindt, denk ook niet dat ooit iemand als klant zijnde een GFE bij haar zult ervaren.”

Mr Breda2006, NLESZN, 4/3/2009, Alicia (194884)

“ Na een tijdje werd ze zelf ook goed nat (en dat was geen smeerspul) en genoot ze lekker mee. Faken is voor haar uit den boze. Een echte GFE was het”

Zeven, Ghent street and window prostitution, 15/3/2005 (44437)

“Faken daarentegen is haar niet onbekend, integendeel ze is er erg bedreven in! Een afknapper van formaat!!”

Ppll, Ghent massage parlor, 2/9/2007 (86636)

³³ S. CAMERON en A. COLLINS, “Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services”, *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

³⁴ Voorbeelden van dergelijke websites zijn: <http://www.punternet.com/> en <http://www.hookers.nl/>.

Aan deze reacties is te merken dat mannen niet enkel uit zijn om hun seksuele behoeften te voldoen, maar dat ze verder ook nood hebben aan intimiteit. Ze hebben nood aan een vrouwelijke relatie. Ze vinden het verder ook van belang dat waarde wordt gehecht aan hun seksuele capaciteiten. Ze vinden het maar niets dat een vrouw faket.

³⁵ Terug te vinden op de fora van: <http://www hookers.nl/>.

5 Becoming a prostitute

Hierboven werd al beschreven dat de voornaamste motivatie om een consument te worden van de prostitutiebranche sociaal geconditioneerd is. De sociale motivatie overweegt, net zoals bij het consumeren van andere producten of diensten, het meest om gebruik te maken van de diensten van een prostituee. Wat brengt een vrouw er nu toe om aanbieder te worden van deze diensten? Welke soort motivatie speelt hier de hoofdrol?

5.1 Vrouwen in de markt en vrouwen die een intrede maken

Economische theorieën hebben aangetoond dat de beslissing om als volwassene prostituee te worden een levensproces is dat al begint in de jonge adolescentie.³⁶ De factoren, die instaan voor de beslissing om als prostituee een intrede te doen in de markt, verschillen bijna niet van de factoren, die een prostituee ertoe brengt om in de prostitutiebranche te blijven werken. Dezelfde motivatie ligt dus aan de basis van vrouwen, die de prostitutiebranche wensen binnen te treden, en tewerkgestelde prostituees.³⁷ Dit is van belang om het effect van de economische crisis te meten. Er zal dan met dezelfde factoren, die aan de grondslag liggen voor hun motivatie, rekening moeten worden gehouden.

5.2 Conditie die van belang zijn

Een literatuurstudie toont aan dat er een grote correlatie bestaat rondom verscheidene condities van kwetsbaarheid, die aanwezig zijn voor de volwassenheid, en de beslissing of motivatie om een instap te maken in de prostitutiebranche. Onder meer volgende condities spelen een belangrijke rol: het ouderlijk huis verlaten op een vrije jonge leeftijd, middelenmisbruik, een laag opleidingsniveau, slechte beroepsvooruitzichten, een moeilijke financiële situatie en verder nog het gebrek aan familiale en sociale netwerken.³⁸ De essentiële condities, die leiden tot de motivatie om als prostituee aan de slag te gaan met betrekking tot dit onderwerp zijn degene die beïnvloedt kunnen worden door de economische crisis. Een laag opleidingsniveau samen genomen met slechte beroepsuitzichten zijn condities die beïnvloedbaar kunnen zijn door de crisis. Ook op de

³⁶ K. GORKOFF en J. RUNNER, *Being heard: the experiences of young women in prostitution*, Winnipeg, Fernwood publishing, 2003, 103-125.

³⁷ L. DERIVIERE, "a human capital methodology for estimating the lifelong personal costs of young women leaving the sex trade", *Feminist economics*, 2006, 367-402.

³⁸ L. DERIVIERE, "a human capital methodology for estimating the lifelong personal costs of young women leaving the sex trade", *Feminist economics*, 2006, 367-402.

financiële situatie van personen heeft de crisis een effect. Zo kan men voor België afleiden dat er voor personen met een laag opleidingsniveau slechtere beroepsuitzichten zijn dan dit voor de crisis het geval was.³⁹ De motivatie die voor vrouwen er toe leidt zich als prostituee te werk te stellen is dus hoofdzakelijk financieel bepaald.

5.2.1 Meetbaar financieel verschil

De belangrijkste vraag die hier kan worden gesteld, is de volgende. Kan er een meetbaar financieel voordeel afgeleid worden voor de betrokkenheid in de prostitutiebranche? De overgrote meerderheid van de analisten schuiven prostitutie naar voor als een financieel aantrekkelijk beroep.⁴⁰ Er zijn enkele studies gepubliceerd die de financiële verdiensten van prostituees hebben gemeten. Daaruit blijkt dat prostituees wel degelijke een hogere verdienste hebben dan personen die in een andere sector zijn tewerkgesteld. Zo werd onder andere door SHAVER vastgesteld dat prostituees in Montreal 1800 a 2000 Amerikaanse dollar verdienen in een week.⁴¹ Dit is bijna een maandloon van vrouwen die tewerkgesteld zijn in andere sectoren. Ook een onderzoek naar de verdiensten van straatprostituees in vergelijking met andere vrouwen tewerkgesteld in de dienstensector te Los Angeles, laat blijken dat prostituees een hoger inkomen kunnen genereren.⁴²

5.2.2 Rationele keuze

De beslissing of de motivatie van een vrouw om intrede te doen in de prostitutiebranche is een rationele keuze. De vrouw weegt de kosten en baten tegenover elkaar op. Als de verwachte voordelen opwegen tegenover de persoonlijke kosten om zich te verbinden met deze markt, zal de vrouw deze levensstijl als prostituee aannemen.⁴³ Dus wanneer de verwachte financiële beloningen die een vrouw kan verkrijgen door in de prostitutiebranche tewerkgesteld te zijn, opwegen tegen haar opportuniteitskosten, is de kans groot dat ze de markt binnentreedt. Deze opportuniteitskosten zijn hier gelijk aan de financiële beloning die

³⁹ ILO-werkloosheidsgraad naar geslacht en onderwijsniveau, in %, FOD economie, algemene directie statistiek EAK, 2010.

Zie appendix 5.

⁴⁰ Onder andere: H. REYNOLDS, *The economics of prostitution*, Springfield, Charles C. Thomas, 1986, 11-16.

L. EDLUND en E. KORN, "a theory of prostitution", *journal of political economy*, 2002, 181-214.

⁴¹ F. SHAVER, "traditional data distorts our view of prostitution", notes for a presentation during the panel demystifying sex work, *international conference on prostitution and other sex work*, Montréal, 1996. <http://www.walnet.org/csis/papers/shaver-distort.html>.

⁴² L. LILLARD, S. H. BERRY en D. KANOUSE, "The market for sex: street prostitution in Los Angeles", *Californian Review*, 1995, 16-24.

⁴³ K. K. SIEBERG, *Criminal dilemmas: understanding and preventing crime*, New York, Springer, 2005, 49-57.

ze kan verkrijgen door in andere sectoren aan de slag te gaan. Hiervoor moeten wel nog de persoonlijke kosten in rekening worden gebracht. Deze kosten kunnen verschillen van vrouw tot vrouw en zijn onder andere afhankelijk van familiale en sociale netwerken.

5.3 Conclusie

Het belangrijkste en meest prevalentie motief voor prostitutiewerk is dus zonder meer economisch van aard. Dit kan samen hangen met een gebrek aan alternatieve mogelijkheden (eventueel in combinatie met een negatieve voorgeschiedenis). Soms is prostitutie economisch simpelweg de aantrekkelijkste optie.⁴⁴ Vooral voor jonge, beginnende prostituees verdient het vaak beter dan andere beroepen. In een (westerse) consumentencultuur waar de kosten voor levensonderhoud flink hoog kunnen oplopen en zelfs hoogopgeleide vrouwen tegelijkertijd niet zelden in tijdelijke, slecht betaalde banen terechtkomen, kunnen de relatief hoge verdiensten in de seksindustrie zeer aantrekkelijk zijn.⁴⁵ Het inkomen maakt het voor de prostituee mogelijk zich een levensstijl aan te meten die via ander werk onbereikbaar zou zijn. Negatieve aspecten van het vak worden hierdoor gecompenseerd. De kans op een dergelijk hoog inkomen buiten beschouwing gelaten, is het vak voor een deel van de prostituees ook aantrekkelijk, omdat het meer vrijheid en afwisseling kan bieden dan andere beroepen. Zo is er meer mogelijkheid om parttime te werken. Voor sommigen voelt het werk gevarieerder aan, in die zin dat prostituees contact hebben met een uiteenlopend scala aan mensen.⁴⁶

⁴⁴ L. GIJS, W. GIANOTTEN, I. VANWESENBEECK, P. WEIJENBORG, *seksuologie*, Houten, Bohn stafleu van loghum, 2009, 197-213.

⁴⁵ E. BERNSTEIN, "Sex work for the middle classes", *Sexualities*, 2007, 473-88.

⁴⁶ L. GIJS, W. GIANOTTEN, I. VANWESENBEECK, P. WEIJENBORG, *seksuologie*, Houten, Bohn stafleu van loghum, 2009, 197-213.

DEEL IV: Economische benadering

6 Economische theorieën

In navolging van bovenstaande bevindingen zal ik de seksindustrie als markt beschouwen en benaderen zoals andere markten. Toch zal ik op zoek gaan naar economische theorieën die rechtstreeks zijn toegepast op de seksindustrie of hieruit voortspruiten. Dit omdat elke markt ondanks zijn vele gelijkenissen toch wel enkele verschillen vertoont, hoe beperkt die ook mogen zijn. Het kan belangrijk zijn deze verschillen als startpunt te nemen, want deze kan de impact van de crisis op de seksindustrie mee helpen verklaren.

Ik zal hier navolgend een aantal economische theorieën met betrekking tot de seksindustrie bespreken en verder toelichten. Ik zal telkens trachten te duiden welke factoren nu een rol zouden kunnen spelen in het kader van een recessie of crisis. Ik zet een kritische bril op bij het ontleden van deze theorieën, zodat ik enkel de factoren overhoud die ook zullen standhouden wanneer je deze zou toepassen op de prostitutiebranche.

6.1 A Theory of Prostitution

In deze theorie wordt sex work beschouwd als een hoog betaalde baan waar enkel basisvaardigheden voor nodig zijn. Deze baan wordt aanschouwd als een alternatief voor het huwelijk. De vrouw kan immers maar één van beide zijn en dat is een echtgenote of een prostituee. Door dergelijk verlies op de huwelijksmarkt zou de vrouw een hoog inkomen kunnen genereren.⁴⁷

Hun vraagstelling luidt als volgt: “Hoe kan een vrouw, in een baan waar enkel basisvaardigheden zijn vereist, hetgeen verdienen tijdens één dag waar andere vrouwen twee weken of langer voor moeten werken?” Volgens hun observatie komt dit doordat vrouwen geen prostituee én echtgenote tegelijk kunnen zijn.

Het eerste wat we ons kunnen afvragen is of vrouwen effectief een hoger inkomen genereren door een baan als prostituee uit te oefenen in plaats van in een andere functie tewerkgesteld te worden. Hierbij vraag ik me ook af of dit inkomenseffect blijft gelden indien het in een land economisch minder goed gaat.

⁴⁷L. EDLUND en E. KORN, “a theory of prostitution”, *journal of political economy*, 2002, 181-214.

6.1.1 Prostitutie een hoog inkomen genererende activiteit

Een onderzoek naar de verdiensten van straatprostituees, in vergelijking met andere vrouwen tewerkgesteld in de dienstensector te Los Angeles, laat blijken dat prostituees een hoger inkomen kunnen genereren. De bevinding van dit onderzoek was dat straatprostituees in Los Angeles een hogere verdiensite hadden, maar anderzijds lagere job-bekwaamheden hadden dan andere vrouwen in dezelfde streek.⁴⁸ ROSEN voerde een studie naar Amerikaanse prostitutie tijdens de periode 1900-1918. Tijdens deze studie ontdekte ze dat vele prostituees tijdens deze periode voor dit werk kozen om te overleven. Deze levensstijl wordt aanzien als veel makkelijker en minder stressvol. De vrouwen hebben minder problemen om in hun eigen onderhoud te voorzien als ze ervoor kiezen om als prostituee aan de slag te gaan.⁴⁹

6.1.2 Zijn de hoge verdiensten beperkt tot economisch welvarende landen

Houdt dit verschil in inkomen ook stand wanneer prostituees aan het werk zijn in landen waar het economisch minder goed gaat? Met andere woorden is het ook zo dat vrouwen een hoger inkomen kunnen genereren door als prostituee aan de slag te gaan in een land die zich in een periode van economische crisis of recessie bevindt?

NAGARAJ en YAHYA stelden voor Maleisië vast dat de verdiensten door seksuele activiteiten van vrouwen zes maal zoveel zijn of de verdiensten die ze door een andere betrekking kunnen verdienen met hun bekwaamheden.⁵⁰ Andere studies in Indonesië tonen gelijkaardige resultaten. Deze komen alsook tot de conclusie dat de verdiensten voor vrouwen in de prostitutiesector relatief hoog liggen. Zeker in vergelijking met alternatieve beroepsmogelijkheden voor vrouwen met dezelfde bekwaamheden. Deze verdiensten zijn veel hoger in vergelijking met het inkomen van een burger uit de middenklasse of in vergelijking met het inkomen die men door het uitoefenen van andere functies, die een hogere opleiding vereisen, kan genereren.⁵¹ Bij een studie van 42 raam- of bordeelprostituees kwam naar boven dat vrouwen ervoor kozen om dit soort beroep uit te oefenen, omdat dit de enige mogelijkheid was qua baan, waarbij ze een hoog genoeg inkomen wervden om hun familie te onderhouden. Ze gaven aan dat ze met hun

⁴⁸ L. LILLARD, S. H. BERRY en D. KANOUSE, "The market for sex: street prostitution in Los Angeles", *Californian Review*, 1995, 16-24.

⁴⁹ R. ROSEN, *The lost sisterhood: Prostitution in America, 1900-1918*, Baltimore, University Press, 1982, 69-86.

⁵⁰ S. NAGARAJ en S. H. YAHYA, *The sex sector: an unenumerated economy*, Serdang, Penerbit University, 1995, 56-58.

⁵¹ G. W. JONES, E. SULISTYANINGSIH en T. H. HULL, "prostitution in Indonesia" in L. LEAN, *The sex sector: the economic and social bases of prostitution in Southeast Asia*, Geneva, International labour office, 1998, 29-67.

vaardigheden in geen enkele andere job zoveel geld in een zodanig kort tijdsbestek konden verdienen.⁵²

Indonesië en Maleisië zijn beide landen die in een economische deprivatie zijn terecht gekomen. De financiële crisis, die medio mei in 1997 in Thailand begon, en de devaluatie van de bath heeft zich in zeer korte tijd als een besmettelijke ziekte verspreid over Indonesië en Maleisië. Beide landen maakten voor het jaar 1998 een buitengewoon snelle economische groei door. De financiële crisis is het gevolg van een combinatie van een aantal factoren. Onder andere de geleidelijke overwaardering van hun valuta's, het lichtvaardige gedrag van zowel kredietverstrekker en -nemer, het kwetsbare bank- en financieel systeem en de paniecreactie van de internationale bank- en financiële instellingen.⁵³ Naast deze gemeenschappelijke factoren heeft Indonesië zijn eigen, specifiek nationale factoren, die tot de crisis hebben geleid. In Indonesië is de complete politieke situatie van doorslaggevende betekenis voor het ontstaan en verloop van de crisis. Naar de mening van ROBISON en ROSSER is de dieper liggende oorzaak van de huidige crisis gelegen in de machtsverschuivingen in de politieke en sociale structuur in Indonesië na de prijsval van olie begin jaren tachtig. Deze verandering vormt de wezenlijke oorzaak van de crisis.⁵⁴

Nu is aangetoond dat Maleisië en Indonesië effectief landen zijn die zich, al vanaf 1997 tot op vandaag, in een economische crisis bevinden kunnen we onderstaande concluderen.

Ook wanneer een land zich in een economische slechtere situatie of in tijden van crisis bevindt, zal de vrouw als prostituee met dezelfde vaardigheden en talenten een hogere verdienste hebben voor minder werkuren, dan wanneer ze kiest om een ander beroep uit te oefenen.

6.1.3 Kritiek op de theorie

De centrale assumptie die EDLUND en KORN maken, is dat prostituees niet kunnen huwen.⁵⁵ Een vrouw kan volgens hen immers maar één van beide zijn, een echtgenote of een prostituee. Klopt deze bevinding wel? ARUNACHALAM en SHAH onderzochten hoeveel vrouwen in Ecuador en Mexico gehuwd zijn en hoeveel prostituees als echtgenote door het leven gaan.⁵⁶ Ongeveer negenentwintig procent van de prostituees in Ecuador zijn gehuwd en in

⁵² Y. A. COHEN, "the sociology of commercialized prostitution in Okinawa", *social forces*, 1958, 160-168.

⁵³ B. SIMATUPANG en I. WAHAB, "Sociale gevolgen van de economische crisis in Indonesië", *Vlaams marxistisch tijdschrift*, 1999, 20-26.

⁵⁴ R. ROBISON en A. ROSSER, "Contesting reform: Indonesia's new order and the IMF", *World development*, 1998, 1597-1598.

⁵⁵ L. EDLUND en E. KORN, "a theory of prostitution", *journal of political economy*, 2002, 181-214.

⁵⁶ R. ARUNACHALAM en M. SHAH, "prostitutes and brides?", *American economic review: papers & proceedings*, 2008, 516-522.

Mexico zijn dat er ongeveer twintig procent.⁵⁷ Als men dit vergelijkt met vrouwen die niet in de seksindustrie zijn tewerkgesteld, dan huwen prostituees inderdaad minder vaak, maar dit verschil is zeer klein. Als men de vrouwen opsplitst in leeftijdscategorieën, zien we voor Ecuador dat prostituees aan jonge leeftijd meer huwen dan andere vrouwen aan jonge leeftijd. EDLUND en KORN beweren dat het nu net de jonge prostituees zijn die het hoogste inkomen kunnen genereren.⁵⁸ Hun centrale stelling, dat een prostituee geen echtgenote kan zijn, valt hier dus mee, want jonge vrouwen, die zich prostitueren, huwen blijkbaar vaker dan vrouwen die zich niet prostitueren. Verder blijkt dat het verschil tussen het aantal gehuwde prostituees ouder dan dertig jaar en het aantal gehuwde vrouwen met een leeftijd van boven de dertig, die niet tewerkgesteld zijn als prostituee, niet eens significant is. Dit geldt zowel voor Ecuador als Mexico.

Gelukkig beschrijven EDLUND en KORN meer factoren dan de vrouw als prostituee of als bruid. Maar welke stellingen of bevindingen houden nu werkelijk stand? Zijn al hun bevindingen weerlegbaar of brengt hun beschrijving wel degelijk iets vernieuwend met zich mee? Ik zal hieronder beschrijven welke bevindingen overeind blijven als de centrale stelling overboord wordt gegooid. In het volgende deel zal ik ook trachten kritisch te zijn en enkel bevindingen weer te geven die men met grote waarschijnlijkheid of zekerheid mag aannemen, omdat hierover nog geen andersluidende stellingen of bevindingen zijn geformuleerd.

6.1.4 Welke assumpties blijven overeind als we de centrale stelling overboord gooien

Gezien vanuit de mannelijke zijde impliceert een verhoging van het inkomen ook een verhoging van de prijs die betaald wordt voor prostitutie, waar de prijs voor het huwelijk niet wijzigt met het inkomen. Wanneer het inkomen daalt en de substitutiemiddelen verhogen, vermindert de vraag naar prostitutie. Deze resultaten blijven enkel zo, en alleen zo, als prostitutie geen gratis goed of dienst is. Gezien vanuit de vrouwelijke zijde dan: hoe hoger het inkomen of de lonen hoe meer vrouwen terugkeren naar het gewone werkveld.⁵⁹ Het aantal prostituees zal dus verminderen in de regio's of de gebieden waar het inkomen voor andere beroepen stijgt. Over het effect van de inkomststijging van de mannen zeggen de auteurs expliciet dat ze hierover geen uitspraken kunnen of wensen te doen. Hierover blijven we dus in het ongewisse.

Wat men uit het voorgaande kan afleiden, is dat het aantal prostituees afneemt bij een stijging van het inkomen. Uit deze resultaten zou men kunnen verklaren waarom prostitutie in welvarende landen minder vaak voorkomt dan in onderontwikkelde landen. Kan men hieruit ook verklaren dat, in tijden van crisis, wanneer het inkomen of de lonen lager liggen

⁵⁷ Zie tabel appendix 2.

⁵⁸ L. EDLUND en E. KORN, "a theory of prostitution", *journal of political economy*, 2002, 181-214.

⁵⁹ L. EDLUND en E. KORN, "a theory of prostitution", *journal of political economy*, 2002, 181-214.

dan vroeger, er dan ook meer prostituees werkzaam zijn? Uit deze veronderstellingen zou men inderdaad het tegenovergestelde kunnen afleiden. Toch wens ik hier niet te kort door de bocht te gaan door de bevindingen van twee auteurs zomaar als waar aan te nemen. Ik zal op zoek gaan naar bevindingen die deze stelling ondersteunen. Zodat ik met een hoge graad aan zekerheid kan concluderen dat het zeer waarschijnlijk is dat in tijden van crisis meer prostituees aan het werk zullen gaan.

6.2 Mannelijke participatie in de seksmarkt

De grote vraag die hier gesteld wordt, is hoe mannen interageren in de markt van de seksindustrie, hoe zij hier zelf tegenover staan en in welke mate ze de rest van de wereld laten zien dat ze een consument zijn van de seksindustrie.

Vrijgezelle mannen, weduwnaars en gescheiden mannen lijken minder gewillig om hun contacten met prostituees in een bevraging te rapporteren. Als men controleert op bepaalde variabelen, dan bleken vrijgezelle mannen niet significant te verschillen met gehuwde mannen op de kans om hun contacten met prostituees te rapporteren.⁶⁰ Gehuwde mannen hebben dus meer vrees om te verklaren dat ze gebruik maken van de diensten van een prostituee. Welke eenvoudige verklaring kan hiervoor worden gevonden? Vele van deze mannelijke consumenten bevinden zich nu eenmaal in een relatie. Hun gedraging als consument van een prostituee wordt door hun omgeving allesbehalve goedgekeurd.⁶¹ Een neveneffect hiervan is dat gehuwde mannen minder gebruik maken van de diensten van een straatprostituee. Waaruit kan dit nu afgeleid worden? Het risico op ontdekking dat men een prostituee bezoekt, is enkel maar groot in één segment van de prostitutiemarkt. Namelijk het segment van de straatprostitutie.⁶² De reden waarom het risico op ontdekking hier zo groot is, ligt aan het feit dat deze markt cyclisch, maar toch onaangekondigd door de politie wordt gecontroleerd. Soms worden de straten, pleinen of parkings waarvan gekend is dat straatprostituees deze inpalmen als hun werkplaats, geconfronteerd met nul tolerantie initiatieven.⁶³

Belangrijk hieruit te concluderen, is dat de consumenten van de prostitutiebranche, zoals ze deel uitmaakt en onderzocht wordt in het kader van deze masterproef, zowel gehuwde als niet gehuwde mannen bevatten. Deze consumenten zijn qua sociaal economisch profiel ook

⁶⁰ K. F. J. WELLINGS, A. M. JOHNSON en J. WASWORTH, *Sexual behaviour in Britain*, Londen, Penguin, 1994, 133-147.

⁶¹ S. CAMERON en A. COLLINS, "Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services", *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

⁶² Prostitutes education network, Prostitution in the United States, the statistics. <http://www.bayswan.org/index.html>.

⁶³ S. CAMERON en A. COLLINS, "Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services", *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

het meeste normaal verdeeld.⁶⁴ Als ik dus het effect van bijvoorbeeld het verlies van het inkomen van de man wil meten op de prostitutie markt, dan moet ik rekening houden met zowel gehuwde als niet gehuwde mannen. Verder moet ik ermee rekening houden dat het sociaal economisch profiel normaal verdeeld is.

6.2.1 Economisch model

CAMERON en COLLINS werkten een model uit waarbij de focus ligt op de beslissing dat een man nu al dan niet gebruik zal maken van de diensten van een prostituee.

De subjectieve nutsfunctie voor een man is:

$$SEU = U(S_{1x}, S_{2x}, Z_x) + (1-p) U(S_{1y}, S_{2y}) - p(U(C))$$

S_1 en S_2 zijn twee verschillende types van seksuele activiteit. De man heeft de keuze om zijn seksuele behoefte te voldoen door de relatie met zijn partner (x) en/of door te betalen voor een seks partner (y). Z impliceert andere bronnen van behoeftes die ontstaan bij het hebben van een relatie, bijvoorbeeld: het opvoeden van kinderen. De mogelijkheid p kan willekeurig worden bepaald. C staat voor de kosten voor het in stand houden van de relatie geassocieerd of in vergelijking met geconsumeerde betaalde seks. Deze zal variëren naargelang van persoonlijke en sociale factoren (bijvoorbeeld de mate dat men gevoelig is voor stigmatisering). C is eigenlijk het monetaire equivalent van verlies. Dit kan kapitaal verlies zijn door een scheiding, inkomstenverlies door reputatie effecten, maar het kan ook de psychische kosten impliceren door bijvoorbeeld statusverlies door verminderde reputatie of partner verraad.⁶⁵

Opgemerkt dient te worden dat in de aanwezigheid van grote variëteit aan vragen er een tendens kan verschijnen tot het niet vervullen van extra behoeften in de nutsfunctie. In de vergelijking kan verondersteld worden dat er geen enkele persoon bereid is om te betalen voor seksuele activiteit. Als de persoon niet betaalt voor seks dan zal bovenstaande formule gesimplificeerd worden tot:

$$U(S_{1x}, S_{2x}, Z_x)$$

⁶⁴ K. F. J. WELLINGS, A. M. JOHNSON en J. WASWORTH, *Sexual behaviour in Britain*, Londen, Penguin, 1994, 133-147.

⁶⁵ S. CAMERON en A. COLLINS, "Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services", *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

6.2.2 Conclusie

Wat is in dit hele verhaal van belang? Er wordt geduid op het feit dat mannen wel degelijk rekening houden met een mogelijk reputatieverlies als ze beslissen om consument te worden. Ook kunnen andere persoonlijke en sociale factoren een rol spelen. Een voorbeeld van een persoonlijke factor die een man ervan zou weerhouden om consument te worden is zijn mogelijke schuldgevoel tegenover de vrouw waarmee hij een relatie heeft.

6.3 Diensten van een prostituee, de prijs onderzocht

MOFFAT en PETERS hebben kritiek op het feit dat er zo weinig empirisch werk is verricht rond het in kaart brengen van de economische aspecten van prostitutie. Hun onderzoek naar de prijs van prostitutie spruit hier deels uit voort. Deels ook uit hun vaststelling dat wanneer er in het verleden empirisch materiaal is verzameld rond de consument en de prijs betaald door deze consument, dit materiaal maar op kleine zelf gerapporteerde onderzoeken⁶⁶ of politie en of overheidsstatistieken steunde.⁶⁷ Hieraan trachten zij in hun bijdrage een aanvulling te leveren.⁶⁸

Voor hun studie baseerden zij zich op informatie die een website met de naam *Punternet* bezit. De hoofddoelstelling van deze website is consumenten een kader aan te bieden waar ze met elkaar kunnen communiceren en informatie kunnen uitwisselen.⁶⁹ Klanten van prostituees kunnen 'rapporten' invullen over prostituees. Deze rapporten bevatten informatie over de locatie, de duur van het contact, de werknaam van de prostituee, informatie rond haar mogelijke attributen, een beschrijving van de dienst die werd verleend en van groot belang, de prijs die werd betaald.⁷⁰ De web-manager van de website waakt ervoor dat enkel waarheidsgetrouwe rapporten op de website worden gepubliceerd en tracht zo goed als mogelijk alle valse rapporten te elimineren.

Deze website geeft ons dus informatie over de prijs die wordt betaald voor de diensten van een prostituee. Wat voor informatie geven deze rapporten ons nu? De significante determinanten voor de verschillen in prijs zijn de volgende: de duur van het contact met de prostituee, het soort dienst die zij verleent en de locatie. MOFFAT en PETERS leiden uit de

⁶⁶ J. FAUGIER en M. SARGEANT, "Boyfriends, 'pimps' and clients" in G. SCRAMBLER en A. SCRAMBLER, *Rethinking prostitution, purchasing sex in the 1990s*, Londen, Routledge, 1997, 121-139.

⁶⁷ C. BENSON en R. MATTHEWS, "Street prostitution: ten facts in search of a policy", *international journal of the sociology of law*, 1995, 395-415.

⁶⁸ P. G. MOFFATT en S. A. PETER, "Pricing personal services: an empirical study of earnings in the UK prostitution industry", *Scottish journal of political economy*, 2004, 675-690.

⁶⁹ <http://www.puternet.com/>.

⁷⁰ P. G. MOFFATT en S. A. PETER, "Pricing personal services: an empirical study of earnings in the UK prostitution industry", *Scottish journal of political economy*, 2004, 675-690.

rapporten af dat prostituees twee maal zo veel verdienen dan niet-arbeiders en drie maal zoveel dan arbeiders.⁷¹ Uit de tabel, opgenomen in appendix 3, komt duidelijk naar voren dat in de regio's waar de lonen of het inkomen voor arbeiders als niet arbeiders het hoogst zijn, zoals in Londen en the South East, het inkomen of de lonen van de vrouwelijke prostituees ook het hoogst zijn.⁷² Deze vaststelling is gelijkaardig aan die van EDLUND en KORN in hun "theory of prostitution".⁷³ De prijs, betaald in de prostitutiebranche, stijgt naarmate het inkomen of de lonen stijgen in andere sectoren.

6.3.1 Conclusie

Als het inkomen of de lonen dalen in andere sectoren dan de prostitutiebranche, zal de prijs betaald in de prostitutiebranche dus alsook dalen. Dit is de belangrijkste bevinding die we kunnen afleiden uit de economische theorie van MOFFAT en PETERS. Met andere woorden, als de crisis een impact heeft op het inkomen en de lonen van mensen die tewerkgesteld zijn in andere sectoren dan de prostitutiesector, zullen ook de lonen of het inkomen van de vrouwen tewerkgesteld in de prostitutiesector lager zijn. Dit is wat betreft hun verdienste per bepaalde tijd in vergelijking met anderen hun verdiensten tijdens diezelfde tijd. Ik zal hier later nog op terug komen en aantonen of er al dan niet een daling is van het inkomen of de lonen van mensen tewerkgesteld in andere sectoren.

6.3.1.1 Determinanten voor de prijs

Om MOFFAT en PETERS hun bevindingen volledig weer te geven, wil ik ter afsluiting van dit onderdeel nog de volgende zaken vermelden. Ten eerste is de meest cruciale determinant bij de bepaling van de prijs voor prostitutie de duur van de dienst die wordt verleend. Als laatste: hotelprostituees zijn vrouwen die de hoogste verdienste hebben, daar tegenover zijn de diensten van een straatprostituee het goedkoopst.⁷⁴ De sector die ik onderzoek, de prostitutiebranche valt in de middencategorie qua verdiensten.

⁷¹ Zie appendix 3.

⁷² P. G. MOFFATT en S. A. PETER, "Pricing personal services: an empirical study of earnings in the UK prostitution industry", *Scottish journal of political economy*, 2004, 675-690.

⁷³ L. EDLUND en E. KORN, "a theory of prostitution", *journal of political economy*, 2002, 181-214.

⁷⁴ P. G. MOFFATT en S. A. PETER, "Pricing personal services: an empirical study of earnings in the UK prostitution industry", *Scottish journal of political economy*, 2004, 675-690.

6.4 Reputatie effecten en de klant

Hieronder zal ik de economische theorie bespreken die werd ontwikkeld door GIUSTA, TOMMASO en STROM. Zij geven stigmatisering en mogelijke reputatie effecten een centrale plaats bij de ontwikkeling en uitwerking van hun theorie.

Historisch gezien werd prostitutie als immoreel beschouwd. Prostitutie werd immers aanzien als niet-productieve buitenechtelijke seks.⁷⁵ Vanuit deze immorele situatie vertrekken GIUSTA, TOMMASO en STROM. In hun model hebben zowel de consumenten als de prostituees kans op een verminderde reputatie. Dit reputatie effect zal echter niet voorkomen indien ze niet instappen in de seksindustrie, of de prostitutiebranche.⁷⁶

Mensen bekommeren zich om de positieve evaluatie van zichzelf in de sociale groepen waartoe ze behoren.⁷⁷ Ook is de mens zich bewust van de impact van sociale sancties op hun materiële vooruitgang.⁷⁸ Mensen geven met andere woorden om hun reputatie.⁷⁹ Deze heeft niet alleen een intrinsieke waarde, maar kan zich ook veruitwendigen, bijvoorbeeld door materieel verlies. Deze reputatie kan gebruikt worden om toegang te krijgen tot andere verdienstemogelijkheden.⁸⁰ Zo kan deze status op de arbeidsmarkt in het voordeel van de man spelen, om toegang te krijgen tot een baan. Mede daarom dat de reputatie van zichzelf zo belangrijk wordt geacht door personen.

6.4.1 De vraagzijde

Een persoon zijn reputatie wordt volgens GIUSTA, TOMMASO en STROM teniet gedaan door het kopen van de diensten van een prostituee. Zij gaan ervan uit dat telkens wanneer de diensten van een prostituee worden gekocht, dit door de samenleving of gemeenschap wordt geobserveerd. Daarom zijn personen met een hoge status (bijvoorbeeld rechters, politici,...) kwetsbaarder wat hun reputatie betreft. Personen met een lage status hebben, toch wat hun reputatie betreft, minder te verliezen. De intrinsieke gevoelens die schuld of schaamte met zich meebrengt als resultaat van het consumeren van de diensten van de prostituee, vooral dan als de consument ontrouw is tegenover zijn vriendin of echtgenote,

⁷⁵ M. C. NUSSBAUM, *sex and social justice*, New York, Oxford university press, 1999, 316.

⁷⁶ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

⁷⁷ M. CASSON, *The economics of business culture: game theory, transaction costs and economic performance*, New York, Oxford university press, 1994, 41-42.

⁷⁸ G. AKERLOF, "A theory of social custom, of which unemployment may be one consequence", *The Quarterly journal of economics*, 1980, 749-755.

⁷⁹ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

⁸⁰ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

kan ook onder reputatie verlies vallen. Daarom veronderstellen GIUSTA, TOMMASO en STROM dat gehuwde personen reputatiegewijs meer te verliezen hebben dan vrijgezelle mannen.⁸¹

Mogelijke consumenten zullen de seksmarkt, of uitgebreid de prostitutiesector, binnentreden als de bereidheid om voor de eerste keer een prostituee te betalen hoger is dan de prijs voor de diensten van een prostituee, plus de marginale kosten van een mogelijke impact op de consument zijn reputatie. Reputatie gaat verloren al vanaf de eerste consumptie. Daardoor is er een discontinuïteit in het verlies van reputatie. Het verlies van reputatie is veel groter door de eerste maal te consumeren, dan de consumptie van volgende 'eenheden'. De intrede in de prostitutiebranche is aldus een drempel.⁸²

Een andere bevinding die terugkomt in GIUSTA, TOMMASO en STROM hun economische theorie is de volgende. Hoe hoger het inkomen van een mogelijke consument is en hoe lager de prijs voor de diensten van een prostituee, hoe groter de kans dat de consument intrede doet in de prostitutiemarkt. De vraagcurve stijgt indien de mogelijke reputatie effecten dalen en het inkomen stijgt. Wanneer de vraagcurve zich opwaarts verschuift, hoe meer genot de consument zal hebben aan de diensten van de prostituee en hoe lager het reputatieverlies zal zijn.⁸³

6.4.2 De aanbodzijde

Als vrouwen weinig beschikbare uren hebben om te werken, dan hebben zij weinig andere opties dan de prostitutiebranche binnen te stappen. Toch als zij in dezelfde tijd een maandloon wensen te verdienen zoals ze als voltijdse werknemer in een andere sector zouden kunnen verdienen. Deze beslissing om de prostitutiebranche binnen te stappen hangt ook af van de hoogte van het inkomen in banen buiten de prostitutiebranche.⁸⁴ Hoe hoger het inkomen in andere sectoren is, hoe meer arbeid er zal geleverd worden in deze sectoren en hoe minder aantrekkelijk het wordt voor een vrouw om als prostituee te werken.⁸⁵ Zo zal een vrouw dus prostituee worden als de prijs voor de verkoop van haar diensten opweegt tegenover de kosten van haar verlies van status en de drempelwaarde om de markt binnen te treden.

⁸¹ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

⁸² S. CAMERON en A. COLLINS, "Prostitution services: an exploratory empirical analysis", *Journal for applied economics*, 1999, 1523-1529.

⁸³ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

⁸⁴ S. NAGARAJ en S. H. YAHYA, *The sex sector: an unenumerated economy*, Serdang, Penerbit University, 1995, 56-58.

⁸⁵ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

Welk effect heeft de hoogte van het inkomen hier op de markt? Hoe hoger de prijs is die betaald wordt voor de diensten van de prostituee en hoe lager het inkomen is in andere sectoren, hoe waarschijnlijker dat een vrouw intrede zal doen in de markt en dus aanbieder zal worden van deze diensten. Als het dan nog eens moeilijker wordt om een vrouw haar status naar beneden te halen, dan is het nog waarschijnlijker dat ze haar diensten zal verkopen.⁸⁶ Hieruit kan men afleiden dat, wanneer een vrouw de prostitutiebranche verlaat, ze sneller terug aan de slag zal gaan dan een andere vrouw, wanneer beide hun inkomen in hun huidige functie verlaagt. De eerdere tewerkstelling als prostituee heeft dan al een reputatie effect bij de gewezen prostituee verwezenlijkt. Het wordt op dat moment voor haar financieel interessanter om terug in de prostitutiebranche te werken, want de drempelwaarde is bij haar sterk gereduceerd. Daar tegenover zijn de kosten voor de andere vrouw veel hoger, vermits de drempelwaarde voor deze vrouw veel hoger zal liggen, en ze nog geen effect ervaren heeft van vorige tewerkstelling waardoor haar reputatie intact bleef.

6.4.3 Marktevenwicht

Op het evenwichtspunt zal de prijs van prostitutie gezien vanuit de vraagzijde gelijk zijn als de prijs van prostitutie gezien vanuit de aanbodzijde.

Er zal een hogere prijs betaald worden voor prostitutie als consumenten in staat zijn om hun consumptie van prostitutie te verbergen. Daar tegenover hoe moeilijker het wordt om iemand zijn reputatie teniet te doen, hoe meer prostitutie er zal verkocht worden aan een lagere prijs. Prostitutie zal echter verkocht worden aan een hogere prijs, wanneer het inkomen uit andere sectoren stijgt. Deze analyse heeft veel, om niet te zeggen alles, gemeen met de analyse van CAMERON.⁸⁷

6.4.4 Conclusie

Hoe groter de markt voor prostitutie is, hoe meer moeite het zal kosten om iemand zijn reputatie te beschadigen door het aanbieden of het consumeren van diensten. Reputatie effecten hangen dus af van het aantal consumenten en prostituees. Hoe groter het aandeel aan mannen en vrouwen die zich engageren in de prostitutiebranche, hoe minder stigmatisering er zal zijn.

⁸⁶ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

⁸⁷ S. CAMERON, *Economics of sin: rational choice of no choice at all?*, Cheltenham, Edward Elgar publishing, 2002, 44-48 en 152-153.

Op voorwaarde dat zowel prostituees als consumenten de markt zijn binnen getreden, kunnen we observeren dat het marktevenwicht afhankelijk is van de volgende bevindingen. Ten eerste, de hoeveelheid seks die wordt verkocht, hangt zowel af van het inkomen van de consument, de man, als van het mogelijke inkomen in andere sectoren voor de prostituee. Ten tweede, de hoeveelheid seks die verkocht wordt en de prijs hiervan vergroot naarmate het inkomen voor de man in zijn baan stijgt. Ten derde, daalt de hoeveelheid seks die verkocht wordt als het inkomen in andere sectoren voor de vrouw stijgt.⁸⁸ Wat gebeurt er in dit geval met de prijs? Deze afname van het aanbod aan seksuele diensten zal leiden tot een hogere prijs, vermits de aangeboden seks een schaarser goed wordt. De hoogte van de prijsstijging zal afhankelijk zijn van de prijselasticiteit van de vraag naar de diensten van een prostituee.

Dus in landen waar het inkomen ongelijk is verdeeld, bijvoorbeeld waar de man rijk is en de mogelijke prostituees arm zijn, kan je meer verkochte seks verwachten aan een lagere prijs in vergelijking met een land waarvan het inkomen meer gelijk is verdeeld.

Door de crisis is er een grotere inkomensongelijkheid ontstaan tussen de man en de vrouw, dan voordien het geval was. Hierdoor zal er dus hoogstwaarschijnlijk meer seks worden verkocht aan een lagere prijs. Zo ziet men dat vanaf het derde kwartaal van 2009 en in vergelijking met het vorige kwartaal de vrouwelijke werkloosheid in België sterker stijgt dan de mannelijke.⁸⁹ Dit toont aan dat de inkomensongelijkheid tussen mannen en vrouwen groter wordt. De werkloosheidsgraad is immers een indicator voor de hoogte van het gemiddelde inkomen van de man en de vrouw. Als men terugvalt op de werkloosheidsuitkering, dan daalt het inkomen. Uit het economisch model van GIUSTA, TOMMASO en STROM kan men dus afleiden dat meer seks zal verkocht worden aan een lagere prijs in vergelijking met voor de crisis.

Er dient echter wel rekening te worden gehouden met het feit dat het reële inkomen, zowel van de man als van de vrouw, is gedaald ten opzichte van voor de crisis.⁹⁰ De werkloosheidsgraad is zowel van vrouwen als mannen gestegen. Wat impliceert dat mannen ook wel degelijk een verlies aan inkomen ondervinden. Doordat het inkomen van de man daalt, zal ook de vraag naar de diensten van prostituees dalen, dus zal er minder seks gekocht worden.

Deze twee effecten zijn nogal tegengesteld aan elkaar. Zullen beide elkaar opheffen, of zal het ene meer effect teweeg brengen dan het andere? Hiervoor is verder onderzoek nodig. Navolgend zal ik nog een aantal economische modellen bespreken en trachten een antwoord te vinden op deze twee aan elkaar tegengesteld mogelijke effecten. Het is zeer

⁸⁸ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

⁸⁹ *crisis heeft ook impact op vrouwen en hooggeschoolden*, FOD economie, algemene directie statistiek en economische informatie, 2010, 1-13.

Zie appendix 4.

⁹⁰ Zie appendix 4.

goed mogelijk dat dit antwoord niet zomaar voor de hand ligt en er verder onderzoek nodig is. Dit is één van de beperkingen van mijn studie in het kader van mijn masterproef. Ik kan mij enkel maar baseren op secundaire data en deze data gaan analyseren. Hier is één groot nadeel aan verbonden. Deze data zijn niet direct verzameld met het oog op mijn onderzoeksobject, de impact van de economische crisis op de seksindustrie. Het is goed mogelijk dat ik vanwege deze beperking geen goed antwoord kan formuleren op de mogelijke effecten van deze aan elkaar tegengestelde bevindingen.

6.4.4.1 Economisch model

Om de eindbevindingen die hierboven zijn vermeld visueel duidelijker voor te stellen zou ik graag beroep doen op het model die GIUSTA, TOMMASO en STROM hebben uitgewerkt. Ik zal ook een woordje uitleg geven bij de grafiek en zijn curves. Dit model zal niets nieuws toevoegen aan mijn eerdere beschrijvingen, maar het lijkt me toch belangrijk om dit volledigheidshalve mee te geven, al is het maar om eens een visueel beeld te krijgen van de vraag- en aanbodzijde. GIUSTA, TOMMASO en STROM onderscheiden vier evenwichtspunten, afhankelijk van de mate waarin reputatie effecten of status een rol kan spelen in de markt.⁹¹

- 1) De reputatie effecten zijn exogeen. Dit betekent dat de acties van de consumenten en prostituees geen wijzigingen aanbrengen aan de morele standaarden, vermits deze absoluut en gegeven zijn. In dit geval is de hoeveelheid verkochte seks gelijk aan SA en de prijs gelijk aan WA in het evenwichtspunt.
- 2) De consument zijn reputatie stijgt door de hoeveelheid verkocht seks, terwijl de reputatie van de prostituees niet wordt beïnvloed door de hoeveelheid verkochte seks. Dit heeft als gevolg dat er meer seks wordt verkocht bij een hogere prijs dan in het originele evenwicht. Hierdoor ontstaat er een nieuw evenwichtspunt, namelijk B in het model.
- 3) De prostituees hun reputatie wordt beïnvloed door de prostituees hun activiteiten, maar dit is niet het geval voor de consumenten. In dit geval wordt er minder betaalde seks verkocht in vergelijking met het originele evenwichtspunt. Dit evenwichtspunt wordt in het model vertoond door C.
- 4) Zowel de consumenten als de prostituees hun reputatie wordt beïnvloed door de activiteiten van beide. De diensten van een prostituee worden minder vaak verkocht, maar aan een hogere prijs dan in het oorspronkelijke evenwichtspunt. Het nieuwe evenwichtspunt is D.

⁹¹ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

De belangrijkste reden voor deze twee laatste resultaten is enerzijds dat de prijs van vrijetijdsbesteding stijgt in het evenwicht en anderzijds dat de prostituees een hogere prijs vragen om over te gaan tot het verkopen van seksuele diensten.

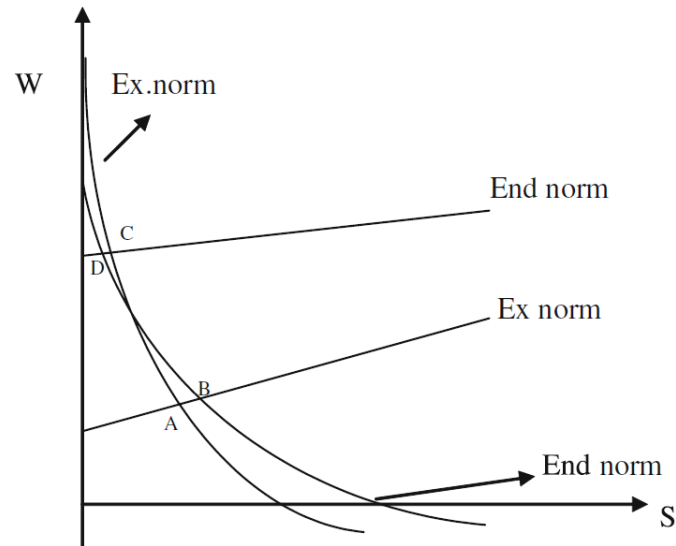

Fig. 4 Equilibrium with endogenous and exogenous norms

92

6.5 Conclusie

Zonet werden een aantal economische theorieën besproken. Daarbij werd telkens kort geduid welk verband een theorie zou kunnen hebben met de impact van de economische crisis. Bij elke theorie werd als allerlaatste ook de algemene conclusie vermeld van deze theorieën. Ik zal daarom in dit deel niet in de herhaling vallen door nog eens de conclusies op een rijtje weer geven.

Bij de bespreking van deze theorieën heb ik de link met de impact van de economische crisis slechts kort besproken. Dit met als doel dat elk van deze theorieën afzonderlijk zeer duidelijk zou worden belicht. Ook wou ik geen verwarring scheppen rondom de overgenomen economische modellen of theorieën. Het moest duidelijk zijn welke theorie nu welke bevindingen onderzocht en weergaf. Door deze modellen en theorieën afzonderlijk weer te geven, is het evidentier om kritiek te uiten en deze kritiek te onderbouwen. Als men de bevindingen van de theorieën naast elkaar bespreekt, zal het moeilijker worden om een model te weerleggen. Men zal door de gezamenlijke bespreking uit het oog verliezen welke

⁹² M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

bevinding door welke auteur werd geopperd en welk vertrekpunt welke auteur hiervoor heeft genomen. Deze opbouw van deze structuur was dus een zeer doordachte keuze.

Evenmin heeft deze structuur ook zijn nadelen. Als men elke theorie afzonderlijk bespreekt, laat dit u minder toe om de gehele impact van de crisis te belichten. Als men bij elk model of elke bevinding afzonderlijk zou stilstaan bij de impact van de crisis, dan is de kans reëel dat er zeer veel repetitieve beschrijvingen in voorkomen. Dit is voor de lezer hoogst onaangenaam. Ook zou dit voor een onoverzichtelijke structuur zorgen. Als de lezer goed heeft opgelet, dan merkt men immers dat een aantal gelijkaardige bevindingen in verschillende economische modellen of beschouwingen van de auteurs zijn vertaald of weergegeven. Bijvoorbeeld: het aantal prostituees zal verminderen in de regio's of de gebieden waar het inkomen voor andere beroepen stijgt.⁹³ Hoe hoger het inkomen in andere sectoren is, hoe meer arbeid er zal geleverd worden in deze sectoren en hoe minder aantrekkelijk het wordt voor een vrouw om als prostituee te werken.⁹⁴ Beide principes impliceren hetzelfde, maar als ik bij beide de mogelijke impact van de crisis had vermeld dan zou dit nodeloos tot veel herhaling leiden.

Hierdoor verkies ik om de hoofdzakelijke punten van bovenstaande theorieën of modellen gezamenlijk te bespreken. Ook zal deze wijze van bespreking er toe lenen om nieuwe bemerkingen aan te grijpen en te vertalen. Want het valt voor dat er in bepaalde publicaties bevindingen staan die een toegevoegde waarde kunnen hebben, zonder dat die in grote economische theorieën of modellen zijn vervat en dus niet beschreven zijn bij bovenstaande theorieën.

⁹³ L. EDLUND en E. KORN, "a theory of prostitution", *journal of political economy*, 2002, 181-214.

⁹⁴ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

7 Economische bevindingen toegepast op de economische crisis

7.1 Effect van de crisis op het inkomen

Vooraleer in te gaan op alle factoren en effecten die een rol kunnen spelen op de prostitutiebranche, wens ik eerst te benaderen op wat de economische crisis nu impliceert voor personen hun consumptiecapaciteit. Zoals u waarschijnlijk zelf al uit de economische theorieën en modellen hebt kunnen afleiden, speelt het inkomen bijna steeds een grote rol bij deze theorieën of modellen. Daarom is het belangrijk dit inkomen aan de hand van een aantal parameters te meten en hier weer te geven. Het liefst zou ik dit natuurlijk doen aan de hand van cijfers van het inkomen zelf, maar jammer genoeg zijn deze cijfers maar beschikbaar tot en met eind 2008. Toen was het effect van de crisis op het inkomen nog zeer beperkt. Deze gegevens kan je terug vinden op de site van FOD economie, K.M.O., middenstand en energie.⁹⁵

7.1.1 Inkomenscapaciteit

Aan de hand van de historische gegevens van de CPI, zijnde de consumentenprijsindex, konden we een gemiddelde stijging van de consumentenprijzen vaststellen in zowel 2008 als 2009. Deze waren respectievelijk 2,22% en 0,16%.⁹⁶ Daartegenover staat een beperkte stijging van de beloning van de werknemers in beide jaren, zijnde 0,7% en 0,3%.⁹⁷ Deze twee verschillende parameters geven aan dat werknemers met een gegeven loon minder geld kunnen besteden aan consumptie, vermits de potentieel aangekochte goederen relatief duurder geworden zijn. Deze cijfers representeren de consumptieprijzen of de lonen in het Vlaams Gewest. Ik heb bewust gekozen voor België als onderzoeksobject, de economische crisis is bijna overal ter wereld ingeslagen als een bom, maar toch heeft deze crisis verschillende uitwerkingen teweeg gebracht in elk van deze te onderscheiden landen. Omdat het allesbehalve evident is om de impact op elk van deze te onderscheiden economieën te bespreken, en dit ook niet mogelijk is in het kader van deze masterproef, heb

⁹⁵ http://economie.fgov.be/nl/modules/publications/statistiques/arbeidsmarkt_levensomstandigheden/gemiddelde_bruto_maandlonen.jsp/.

⁹⁶ Bron: FPB, BISA, IWEPS, SVR, *statistische bijlage Hemreg*, juli 2010.
<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/afbeeldingennieuwtjes/economie/bijlagen/2010-07-12-hermreg-databank.xls>.

Zie appendix 6.

⁹⁷ http://www.belgium.be/nl/economie/economische_informatie/prijsindex/.
http://economie.fgov.be/nl/binaries/CPI-2006-2011_tcm325-65942.xls/.

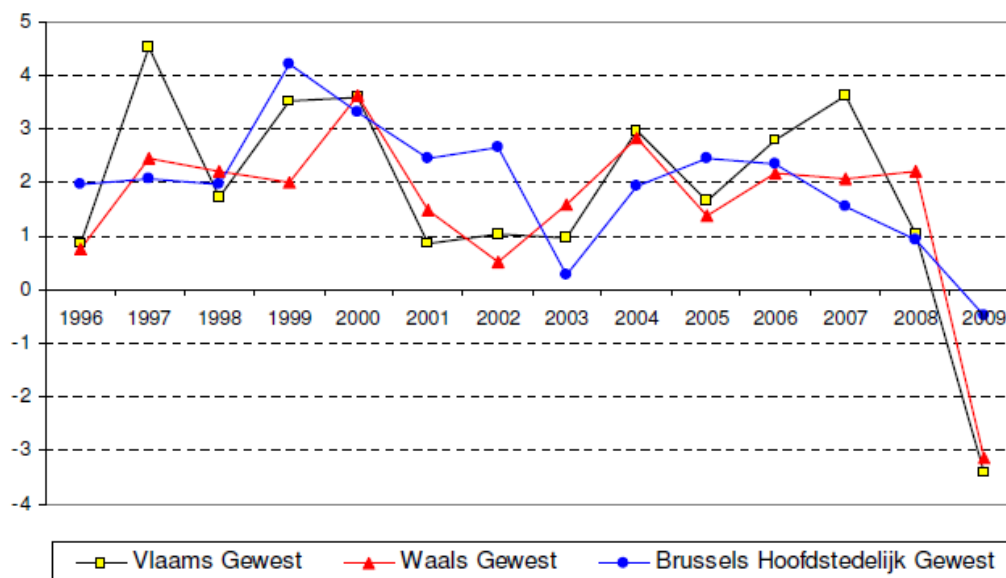
Zie appendix 7.

ik gekozen voor België als onderzoeksobject, maar doordat er gewestelijk ook wel wat verschillen waarneembaar zijn op de consumptiecapaciteit, heb ik gekozen voor het Vlaams Gewest als onderzoeksobject. Dit omdat ik wens uitspraken te doen over mijn eigen streek, de regio waar ik woon en werk.

7.1.2 Vertraging van de groei

Ik zal hier de reële economische groei van het Vlaams Gewest bespreken. De laatste jaren, van 2006 tot en met 2009, werden door zowel goede conjunctuurjaren als door een zware recessie gekenmerkt. In 2006 was er een expansie merkbaar van de Vlaamse economische groei. Dit leidde tot een boom in 2007.

Figuur 2 Reële economische groei (bruto toegevoegde waarde) in de Belgische gewesten, 1996-2009 (in %)

Bron: INR, bewerking SVR

98

Vermits we weten⁹⁹ dat midden 2007 de eerste oorzaken van de economische crisis aan de oppervlakte kwamen, is het evident dat de groei in 2008 ernstige tekenen van een depressie vertoonde. Daar bovenop kwam de economie in 2008 in een wereldwijde bankencrisis terecht na het faillissement van Lehman Brothers. De gevolgen waren catastrofaal voor de internationale economie. Banken hadden een wantrouwen tegenover elkaar waardoor de interbancaire lening markt volledig stil viel. Vermits de banken geen leningen meer konden

⁹⁸ T. VERGEYNST en E. EYSACKERS, *de nieuwe regionale rekeningen van 2009*, Studiedienst van de Vlaamse regering, 2009, 1-10.

Te vinden op: <http://www.belgostat.be/>.

⁹⁹ Zie inleiding.

toekennen aan bedrijven en consumenten, konden we spreken van een reële crisis met als gevolg dat de bedrijven niet meer konden lenen en er bijgevolg een hold was op investeringen. Deze evolutie zorgde voor een negatieve economische groei waardoor de output werd teruggeschoefd en men bijgevolg ook minder werknemers kon tewerkstellen. Het effect hiervan was een gestegen werkloosheidsgraad. Dit impliceert een daling van het gemiddelde inkomen van zowel de man als de vrouw. Bijgevolg was de reële economische groei in 2009 in een dieptepunt of slump terechtgekomen met een afkoeling van de economie van meer dan drie procent ten opzichte van het voorgaande jaar, terwijl het laatste kwartaal van 2008 ook reeds geen positieve groei meer kende.

7.1.3 Verminderde werkgelegenheid

Zoals hierboven al vermeld, is er een stijging van de werkloosheidsgraad. Ook dit element kan een indicator zijn tot de inkomensval sinds de crisis. Voor het Vlaamse gewest is er een stijging van het aantal werkzoekenden tussen het jaar 2008 en 2010 van 25,60% afgerond.¹⁰⁰ Dit komt duidelijk naar voor uit de grafiek opgesteld door de VDAB, waar de niet-werkende werkzoekenden werden opgedeeld per geslacht en jaartal. Buiten appendix 8 toont ook appendix 5 onrechtstreeks aan dat er een verminderde werkgelegenheid is. Daar ziet men dat de werkloosheidsgraad met een aantal procenten gestegen is. Deze verminderde werkgelegenheid en hogere werkloosheidsgraad zorgt ervoor dat het gemiddelde inkomen van de Belg sterk gedaald is in vergelijking met voor de crisis.

7.1.4 Conclusie

Niettegenstaande er geen cijfers met betrekking tot de lonen in 2009 en 2010 beschikbaar zijn voor België, kan de impact van de crisis op het inkomen toch worden afgeleid. Onder meer observeert men een vermindering van de consumptiecapaciteit bij de Vlaming. Daarnaast kan men opmerken dat er een vertraging is van de economische groei voor het Vlaamse Gewest, zo wordt de output teruggeschoefd en worden minder werknemers dan voorheen tewerkgesteld. Ook dit impliceert een daling van het inkomen voor de man en de vrouw. Verder kan vastgesteld worden dat er een verminderde werkgelegenheid en een hogere werkloosheidsgraad is in Vlaanderen. Beide zorgen ervoor dat het gemiddelde inkomen van de Belg gedaald is.

We kunnen uit bovenstaande bevindingen dus met zekerheid vaststellen dat er een daling is in het inkomen van de Vlaming.

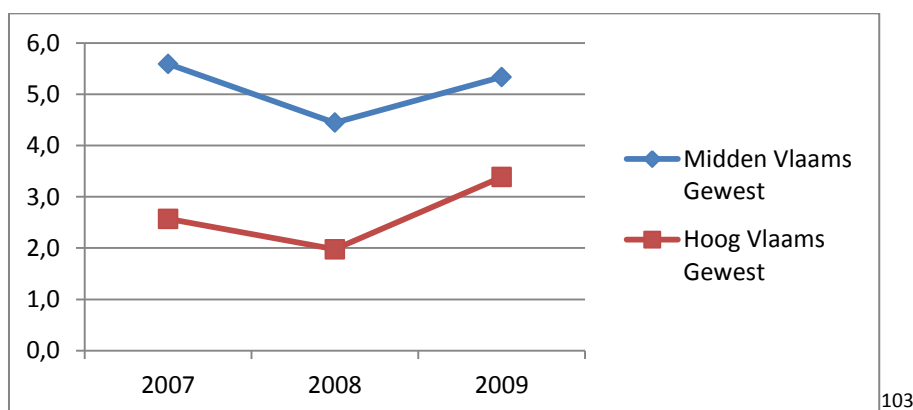
¹⁰⁰ VDAB, aantal niet werkende werkzoekenden, naar geslacht, 2010.

<http://aps.vlaanderen.be/sgml/largereeksen/3406.htm>.

Zie appendix 8.

7.2 Hogere intrede door vrouwen in de prostitutiebranche

Eerst en vooral dient opgemerkt te worden dat de intrede van de vrouw in de prostitutiebranche een rationele keuze is.¹⁰¹ Als de verwachte financiële beloning om te werken als prostituee opweegt tegenover de verwachte financiële beloning die ze zou krijgen als ze tewerkgesteld zou zijn in een andere sector, betreedt ze de markt van de prostitutie. Hier weegt de vrouw dus de baten tegen de kosten af. Het belangrijkste en meest prevalentie motief voor prostitutiewerk is zonder meer van economische aard. Welk effect heeft de crisis hier op? Zoals eerder al besproken, zal de crisis voor de vrouw een verlies in haar inkomen genereren. Uit onderzoek blijkt dat economisch gemarginaliseerde jongeren het meest kwetsbaar zijn om de seksindustrie binnen te stappen.¹⁰² Zullen er door de crisis meer economisch gemarginaliseerde vrouwen zijn dan voor de crisis? In appendix 5 is weergegeven dat de werkloosheidsgraad onder vrouwen met een laag diploma is gestegen. Voor deze personen is de kans dus groter dat ze de markt voor prostitutie zullen betreden. Want de verwachte financiële beloning om als prostituee tewerkgesteld te worden, zal meer dan voor de crisis opwegen tegenover de verwachte financiële beloning om in een andere sector te werken. Deze groep zal het meest kwetsbaar zijn om toe te treden in de markt, maar ook voor midden- en hooggeschoolde vrouwen kan de verwachte financiële beloning hun de overstap doen maken naar de markt van prostitutie. Want het zijn niet enkel laaggeschoolden die getroffen zijn door de economische crisis, ook de midden- en hooggeschoolden zijn gekenmerkt met een hogere werkloosheidsgraad sinds de crisis (midden 2008). In onderstaande grafiek kan men de evolutie zien van de werkloosheidsgraad van midden en hoger opgeleiden.

¹⁰¹ K. K. SIEBERG, *Criminal dilemmas: understanding and preventing crime*, New York, Springer, 2005, 49-57.

¹⁰² L. DERIVIERE, "a human capital methodology for estimating the lifelong personal costs of young women leaving the sex trade", *Feminist economics*, 2006, 367-402.

¹⁰³ Bron voor het opstellen van de grafiek: *ILO-werkloosheidsgraad naar geslacht en onderwijsniveau, in %*, FOD economie, algemene directie statistiek EAK, 2010.

Als een vrouw de kosten en de baten afweegt om in de prostitutiebranche tewerkgesteld te worden, kan het voor haar financieel veel interessanter zijn dan voor de crisis om in deze branche haar inkomen te genereren. Ook EDLUND en KORN stellen vast dat het aantal prostituees zullen stijgen in tijden van crisis.¹⁰⁴ Er is verder nog vastgesteld dat, ook wanneer een land zich in een economische slechtere situatie of in tijden van crisis bevindt, de prostituee een hogere verdienste zal hebben voor minder werkuren, dan wanneer ze kiest om een ander beroep uit te oefenen.¹⁰⁵

7.2.1 Wat zijn de implicaties op de markt door de hogere intrede

Aangezien eerder werd bewezen dat de prostitutiemarkt werkt conform een vrije markt in een open economie, kunnen we stellen dat een toename van vrouwen in de prostitutie kan beschouwd worden als een aanbodschock. Dit impliceert geen veranderingen voor de vraagfunctie, vanwege de man, naar seksuele diensten, maar een verschuiving van de aanbodfunctie, vanwege de vrouw. Deze curve verschuift naar rechts waardoor een nieuw marktevenwicht wordt bepaald via het prijsmechanisme van de vrije markt. In het nieuwe marktevenwicht zouden we idealiter een hogere hoeveelheid verkochte seks verhandelen, doch aan een lagere prijs.

Doordat vrouwen hun inkomen daalt, zullen vrouwen samen meer diensten aanbieden dan voor de crisis het geval was. Hierdoor zal de prostituee minder verdienen, want deze zal gemiddeld minder klanten ontvangen.¹⁰⁶ Dit is het logische gevolg van het aanbod dat stijgt, terwijl de vraag gelijk blijft.

Hoe komt het dat de prijs niet of nauwelijks zal dalen als er een groter aanbod is? Hierop verschilt de markt voor prostitutie met andere markten. De consumenten zijn in een dergelijke mate geïnstitutionaliseerd met de vaste prijzen die bepaald zijn voor de diensten van een prostituee, dat deze prijzen nauwelijks wijzigingen toelaten.¹⁰⁷ Een voorbeeld hiervan is te vinden op de website 'hookers'¹⁰⁸:

¹⁰⁴ L. EDLUND en E. KORN, "a theory of prostitution", *journal of political economy*, 2002, 181-214.

¹⁰⁵ In volgende artikelen komt duidelijk naar voor dat de verdiensten door seksuele activiteiten van vrouwen veel hoger zijn of de verdiensten door andere betrekkingen, ook in landen die in economische crisis verkeren. S. NAGARAJ en S. H. YAHYA, *The sex sector: an unenumerated economy*, Serdang, Penerbit University, 1995, 56-58.

G. W. JONES, E. SULISTYANINGSIH en T. H. HULL, "prostitution in Indonesia" in L. LEAN, *The sex sector: the economic and social bases of prostitution in Southeast Asia*, Geneva, International labour office, 1998, 29-67.

¹⁰⁶ M. FAFCHAMPS en B. MINTEN, "Crime, transitory poverty, and isolation: evidence from Madagascar", *journal of economic development and cultural change*, 2006, 580-603.

¹⁰⁷ S. ADRIAENSSENS, "It's all supply and demand: market fatalism and norm construction by prostitution clients in the Netherlands and Belgium", *HUB research papers*, 2010, 1-22.

¹⁰⁸ <http://www.hookers.nl/>.

“Volgens mij kun je voor 30 euro ook niet meer dan een (erg) snel pleziertje verwachten. Als een dame zelf 30 euro aanbied, vind ik het ok, maar als je gaat afdingen op de prijs vind ik toch een gebrek aan respect voor de dames.”

Beaubo, Nijmegen street and window prostitution, 22/2/2009 (74172)

“aan pingelen doe ik in principe niet want een dame hoor je in haar waarde te laten”

Sub, Antwerp street and windows prostitution, 28/2/2009 (198944)

“Toen ik wou dat zij op mij zat, was dit normal 75 euro, maar toen ik wou bedanken en buitengaan was het plotseling wel genoeg? Je vraagt 50 of 75 euro aan een klant maar daarna pingel je niet van de prijs af!”

Busboy, Ghent street and window prostitution, 16/2/2007 (81599)

Dus bij een ongewijzigde gevraagde hoeveelheid ontvangen de prostituees gemiddeld minder klanten, dit verklaart het lagere inkomen.

Als vrouwen toch hun prijs laten zakken, om zo op te wegen tegen de bijkomende concurrentie vanwege de economische crisis, dan zal dit een negatief effect hebben op andere vrouwen. Als een vrouw goedkopere diensten aanbiedt, zullen andere vrouwen hun prijs moeten laten zakken of zullen zij minder diensten verkopen. Dit wordt door BAUMEISTER en VOHS de *“theorem of the cheap women”* genoemd.¹⁰⁹

7.3 Stigmatisering en de crisis

GIUSTA, TOMMASO en STROM schenken een belangrijke rol aan de stigmatiseringseffecten die het bezoeken van een prostituee of het worden van een prostituee kan teweeg brengen. Ik zal navolgend bespreken welke effecten de crisis heeft op de stigmatisering van zowel de vrouw als de man.

¹⁰⁹ R. F. BAUMEISTER, K. R. CATANESE en K. D. VOHS, “Is there a gender difference in strength of sex drive? Theoretical views, conceptual distinctions, and a review of relevant evidence”, *Personality and Social Psychology Review*, 2001, 242-273.

7.3.1 mannen in beschouwing

CAMERON en COLLINS impliceren net zoals GIUSTA, TOMMASO en STROM dat mannen gevoelig zijn aan de respons van de maatschappij op hun gedraging. Daarvoor wensen ze een lagere ontdekkingsgraad.¹¹⁰ Door de drempel om intrede te doen in de prostitutiesector, samen met het inkomen dat lager ligt, zal het nog moeilijker zijn dan voor de crisis om de prostitutie markt binnen te stappen. Want reputatiegewijs zal het nog moeilijker worden om iets te verliezen.¹¹¹ Het blijkt immers dat mannen sterker aan hun status vasthouden in tijden van crisis om zo hun kansen op de arbeidsmarkt zeker niet te doen slinken.¹¹²

Vermits de eerste afname van seksuele diensten het grootste verlies betekent op een man zijn reputatie, en bij volgende contacten met prostituees dit reputatie effect stelselmatig afneemt, zal de crisis de meeste impact hebben op die mannen die nog nooit gebruik gemaakt hebben van de diensten van prostituees. De kans dat dit segment van de mannen de beslissing neemt om consument te worden, is zeer klein in vergelijking met voor de crisis.

Een bemerking, die ik hierbij wens te maken, is dat de stigmatisering die gepaard gaat met het consument zijn van de prostitutie markt niet zo groot is wat raambordelen betreft, maar deze is wel zeer groot voor straatprostitutie.¹¹³ In dit segment van de markt zal de stigmatisering bijna nihil zijn, want de kans op ontdekking is hier veel kleiner. De crisis zal dus vooral effect teweeg brengen op de afname van de diensten van een straatprostituee.

7.3.2 Vrouwen in beschouwing

Als het moeilijker wordt om een vrouw haar status naar beneden te halen, dan is het waarschijnlijker dat ze haar diensten zal verkopen.¹¹⁴ Hieruit kan men afleiden dat, wanneer een vrouw de prostitutiebranche verlaat, de tewerkstelling als prostituee al een reputatie effect bij haar zal verwezenlijkt hebben. Zij zal veeleer terug aan de slag zal gaan, dan een andere vrouw, als het inkomen in haar huidige functie verlaagt. Het wordt op dat moment voor haar financieel interessanter om terug in de prostitutiebranche te werken. De kosten van de stigmatisering of het reputatie verlies is voor haar immers minder groot.

¹¹⁰ S. CAMERON en A. COLLINS, "Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services", *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

¹¹¹ S. CAMERON en A. COLLINS, "Prostitution services: an exploratory empirical analysis", *Journal for applied economics*, 1999, 1523-1529.

¹¹² E.E. BERKHOUTS.G. VAN DER WERFF, T.H. SMID, "Hbo'ers en academici van afstudeerjaar 2008/2009 op de arbeidsmarkt", *tijdschrift voor economisch onderzoek*, 2011, 3-96.

¹¹³ S. CAMERON en A. COLLINS, "Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services", *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, *sex markets a denied industry*, Londen, Routledge, 2008, 17-25.

¹¹⁴ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

7.4 Effect naar arbeidsduur per week

GIUSTA, TOMMASO en STROM ontdekken in hun onderzoek waarbij ze gearresteerde consumenten ondervragen, dat mensen die full time werken meer genieten van de seksuele diensten van een prostituee dan mensen die part time werken.¹¹⁵ Dit zou komen door het inkomsten effect. In appendix 10 kan je de evolutie in percentages terugvinden voor mannen die deeltijds zijn tewerkgesteld. Uit deze tabel kan je een stijging afleiden van het aantal deeltijdse tewerkgestelde mannen sinds de economische crisis. Dit zal dus als effect hebben dat er minder vraag zal zijn naar de diensten van prostituees. De man zal door een verminderd inkomen namelijk afzien om deze diensten aan te kopen.

7.5 Relatie effect

Huwen meer mannen of net minder mannen dan voor de crisis? Zijn minder mannen gebonden aan een vrouw door een relatie? Als dit minder is, is het waarschijnlijker dat ze meer prostituees gaan bezoeken volgens CAMERON en COLLINS, want de persoonlijke en sociale factoren die een rol spelen om een prostitutie niet te gaan bezoeken, vallen hiermee weg. De schuldgevoelens, die een man heeft tegenover zijn vriendin of vrouw, zullen dan onbestaande zijn.

Het blijkt duidelijk dat er een daling is sinds de crisis in het aantal relaties en huwelijken tussen man en vrouw. Zie hiervoor de grafieken in appendix 9. Het valt op dat er een daling is van het aantal relaties in België vanaf ongeveer het moment dat de crisis begon. Om hier uit af te leiden of de crisis dit heeft veroorzaakt, is wat kort door de bocht gaan. Hieromtrent heb ik geen literatuur gevonden, waardoor ik voorlopig aanneem dat dit effect is bewerkstelligd door de crisis. Verder onderzoek is vereist om aan te tonen of nu effectief meer mannen de markt voor prostitutie zullen binnenstappen in tijden van crisis, omdat ze minder dan ervoor gebonden zijn aan relaties. Opmerking hierbij is dat dit resultaat tegenstrijdig is aan vorige bevindingen, die laten observeren dat de man minder snel de markt zal binnenstappen in tijden van crisis.

¹¹⁵ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, *sex markets a denied industry*, Londen, Routledge, 2008, 54.

DEEL V: Politieke strategieën

8 Politieke strategieën onder de loep

In de inleiding heb ik de volgende stelling al aangehaald. Als men niet weet welke factoren een rol spelen bij het marktmechanisme van de seksindustrie, hoe kan men dan adequaat een beleid voeren? Als de impact van de crisis volledig onbesproken blijft, hoe kunnen politici en beleidsmakers dan kennis hebben van het effect ervan. Om dit wat verder uit te diepen, wens ik hier in te gaan op de politieke beleidsmogelijkheden en welke effecten dit zou teweeg brengen.

8.1 Vergroten van alternatieve inkomensmogelijkheden

Het vergroten van alternatieve inkomensmogelijkheden voor prostituees is één strategie die al gevolgd werd door interventieprogramma's.¹¹⁶ De effecten van deze beleidsmaatregel zal jammer genoeg maar aan één zijde van de prostitutiemarkt worden aanvoeld. Namelijk enkel dat deel van de markt die gemotiveerd wordt door het gebrek aan alternatieve verloning. In het kader van de economische crisis zou dit een oplossing kunnen betekenen. De motivatie van vrouwen om in de prostitutiebranche te werken, is immers hoofdzakelijk financieel.¹¹⁷ Deze alternatieve verloningen aanbieden, als een land, is echter makkelijker gezegd dan gedaan. Het is en zal altijd de doelstelling zijn van beleidsmakers om uit een financiële impasse te raken, hoewel dit jammer genoeg niet altijd mogelijk zal zijn. Bijvoorbeeld omdat een land nog teveel verbonden is aan kredietaflossingen, denk maar aan Griekenland.

Deze strategie heeft nog een tweede minpunt. Het vergroten van de alternatieve inkomensmogelijkheden impliceert een val in een deel van het aanbod. Deze val van het aanbod zal geen invloed hebben op de vraag en daarom zal de kans bestaan, in een omgeving van open economie, dat er een verplaatsing van de vraag wordt bekomen eerder dan minder verkochte prostitutie aan een hogere prijs.¹¹⁸ In België zal deze strategie dus bijna geen of weinig effect hebben. Economieën van Westerse landen, waaronder België, zijn nu eenmaal gekenmerkt als een open economie.

Deze bevindingen zijn consistent met de reallocatie van vrouwelijke prostituees naar informele of ondergrondse economieën in landen waar de markt voor prostitutie werd gelegaliseerd. In de praktijk kan men deze reallocatie waarnemen bij onze noorderburen,

¹¹⁶ M. D. GIUSTA, "Stimulating the impact of regulation changes on the market for prostitution services", *European journal of law and economics*, 2010, 1-14.

¹¹⁷ K. K. SIEBERG, *Criminal dilemmas: understanding and preventing crime*, New York, Springer, 2005, 49-57.

¹¹⁸ M. D. GIUSTA, "Stimulating the impact of regulation changes on the market for prostitution services", *European journal of law and economics*, 2010, 1-14.

vermits in Nederland in het verleden een wet werd gestemd die het prostitueren van vrouwen in raambordelen legaliseerde.¹¹⁹

8.2 Wijzigen van de sociale normen

De vraag, die hier wordt gesteld, is of de wijziging van de sociale normeringen in een land enig effect kan uitoefenen op de markt van prostitutie. En indien dit het geval is, in welke mate het nuttig kan zijn voor beleidsmakers om hiervan gebruik te maken.

Beleidsmaatregelen, die het stigma van consumenten verhogen, verhogen tegelijkertijd de kosten die verbonden zijn aan de mogelijke ontdekking of betrapping van deze consument. Deze maatregelen werden in het verleden ingevoerd en gestuurd door de verwachting dat het de consument zijn bereidheid tot het betalen voor seksuele diensten zou doen slinken. Hierdoor zou de totale hoeveelheid van verkochte seks en eveneens de evenwichtsprijs dalen.¹²⁰

Landen die consumenten criminaliseren en dus marginaliseren leggen de volgende vaststellingen aan de dag. Gecriminaliseerde of gemarginaliseerde consumenten zullen trachten te investeren in strategieën die net hun zichtbaarheid en risico op betrapping of ontdekking reduceren, in plaats van hun vraag naar het consumeren van seksuele diensten te verlagen.¹²¹

Het is eerder waarschijnlijk dat deze beleidsmaatregel in tijden van crisis effect zal hebben dan in tijden van economische welvaart. Dit zal vooral zo zijn voor mannen die nog geen consument zijn geweest in het verleden van seksuele diensten, die worden aangeboden door een prostituee. CAMERON en COLLINS stelden immers vast dat er een bepaalde drempelwaarde is die voor de eerste keer dient te worden overschreden.¹²² Deze kost om de markt binnen te stappen, is veel groter dan navolgend op de eerste afname van seksuele diensten nogmaals beroep te doen op de diensten van een prostituee. Zoals eerder al beschreven, is de kost van deze drempelwaarde door de crisis nog groter geworden. Immers gaat het consumeren van seksuele diensten van een prostituee samen met een reputatie en/of status verlies van de consument. Het blijkt dat in tijden van economische crisis

¹¹⁹ A. L. DAALDER, *Prostitutie in Nederland na de opheffing van het bordeelverbod*, Meppel, Boom juridische uitgevers, WODC, 2007, 39-47.

¹²⁰ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, *sex markets a denied industry*, Londen, Routledge, 2008, 35-36.

¹²¹ M. D. GIUSTA, M., L., D. TOMMASO en S. STROM, *sex markets a denied industry*, Londen, Routledge, 2008, 35-36.

¹²² S. CAMERON en A. COLLINS, "Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services", *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

mannen nog meer dan hiervoor trachten vast te houden aan hun reputatie of status, om hun kansen op de arbeidsmarkt niet te verkleinen.¹²³

Toch moet hierbij nog steeds rekening worden gehouden met de ervaringen uit de praktijk, namelijk dat consumenten zullen trachten inventief te zijn om hun mogelijke ontdekkingsgraad nihil te houden. Daardoor zal de vraag naar seksuele diensten nauwelijks wijzigen.

Wanneer een land echter vooral uit is op het aanpakken en reduceren van straatprostitutie, zal deze beleidsmaatregel grotere effecten hebben dan dat deze beleidsmaatregelen wordt toegepast op raambordelen. Straatprostituees kunnen cyclisch evidenter worden gecontroleerd en het risico op stigmatisering van mannen wordt hierdoor een pak groter.¹²⁴ Om deze stigmatiserende effecten zullen mannen, zeker in tijden van crisis, minder vaak of geen diensten meer afnemen van straatprostituees. Let op: hier zal hoogstwaarschijnlijk ook een wijziging plaatsvinden van de vraag naar een andere soort prostituees of een andere soort markten, in plaats dat de vraag wordt gereduceerd.

8.3 Effect van andere beleidsmaatregelen

Beleids mensen moeten zich er van bewust zijn dat interveniërende maatregelen, niet expliciet geadresseerd aan de seksindustrie, wel degelijk een effect op deze industrie of markt kan veroorzaken. Wijzigingen in de strafwetgeving, sociale zekerheid, belastingregimes en onder andere migratie- en het veiligheidsbeleid oefenen een grote invloed uit op beleidsmaatregelen, rechtstreeks geadresseerd voor het beleid, omtrent de seksindustrie.¹²⁵

De economische crisis heeft effect op de algemene beleidsmaatregelen van een land. Wanneer landen zich in een economisch verslechterde situatie bevinden en dit een impact heeft op het inkomen, de tewerkstellingsgraad en de mogelijkheid tot scholing van de inwoners van dit land, zullen personen conservatiever of rechtser stemmen dan voordien het geval was.¹²⁶ Dit komt duidelijk naar voor in het boek *“De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit”*, van de hand van BAUMAN ZYGMUNT. Een voorbeeld uit de realiteit leert ons dat repressieve regimes ervoor zorgen dat de markt van prostitutie nog meer in de informele of

¹²³ E.E. BERKHOUTS., G. VAN DER WERFF en T.H. SMID, “Hbo’ers en academici van afstudeerjaar 2008/2009 op de arbeidsmarkt”, *tijdschrift voor economisch onderzoek*, 2011, 3-96.

¹²⁴ S. CAMERON en A. COLLINS, “Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services”, *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

¹²⁵ M. D. GIUSTA, “Stimulating the impact of regulation changes on the market for prostitution services”, *European journal of law and economics*, 2010, 1-14.

¹²⁶ T. DAEMS en L. ROBERT (eds.) en B. ZYGMUNT, *De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2007, 232.

illegale economie terechtkomen. SANDERS toont ons dit aan met een onderzoek naar de beleidsmaatregelen toegepast op de markt van prostitutie in Schotland.¹²⁷

Laat ons veronderstellen dat ook beleidsmakers vasthouden aan hun reputatie of status, net zoals consumenten en prostituees hieraan tillen. Deze status heeft invloed op hun waardering door de kiezers en kan het volk hun voorkeursordering beïnvloeden. Natuurlijk is de politieke legislatuur ook van tel. Hoe dichterbij de verkiezingen naderen, hoe meer de beleidsmakers of politici interesse tonen in strategieën om stemmen te ronselen.¹²⁸ Vermits de economische crisis als effect zal hebben dat meer mensen conservatiever of rechts-liberaler stemmen dan voor de economische crisis het geval was, zullen minder personen geneigd zijn om zijn of haar stem aan een politici toe te kennen die links georiënteerd is. Hieruit kan men afleiden dat politici die een streng bestraffingsbeleid voor prostituees en hun consumenten voorop stellen, meer stemmen zullen ronselen dan politici die de tegenovergestelde politiek voorop stellen.

Het is dus zeer waarschijnlijk dat er een strengere bestraffingsbeleid zal worden ingevoerd tegenover de markt van prostitutie. Op zijn minst zal getracht worden om deze markt minder zichtbaar te maken.

Als politieke partijen weet hebben van bovenstaande veronderstellingen, dan zal een partij, die een verhoging van de sociale zekerheid en het publieke welzijn wenst, zich op een andere manier profileren, afhankelijk van het feit of er al dan niet verkiezingen zijn in de nabije toekomst. Dit met de veronderstelling dat de partij zich in een land bevindt waar er sprake is van een economische crisis. Zo zal een linkse partij meer afstand nemen van hun oorspronkelijke kenmerken of gedachten om op deze manier meer stemmen te ronselen, vooral van wisselende kiezers.¹²⁹

8.4 Conclusie

Welke beleidsstrategieën zullen nu een ander effect dan voor de crisis teweeg brengen? Met welke factoren dienen politici rekening te houden, indien ze maatregelen wensen uit te voeren die de markt van prostitutie in de ene of andere richting zal sturen? Om hierop een klaar en duidelijk antwoord te geven, zal ik hierna volgend even kort bovenstaande bevindingen samenvatten.

¹²⁷ T. SANDERS, *Evidence to Local Government Committee on Prostitution (Public Places) Scotland*, University of Leeds, 1-5. <http://www.scottish.parliament.uk/business/committees/lg/inquiries/ppp/lg-ppp-Sanders.pdf>.

¹²⁸ M. D. GIUSTA, "Stimulating the impact of regulation changes on the market for prostitution services", *European journal of law and economics*, 2010, 1-14.

¹²⁹ M. D. GIUSTA, "Stimulating the impact of regulation changes on the market for prostitution services", *European journal of law and economics*, 2010, 1-14.

8.4.1 Vergroten van alternatieve inkomensmogelijkheden

Door de crisis is de mogelijkheid tot het verwerven van een inkomen nog moeilijker geworden voor een groot segment van de arbeidsmarkt. Een indicator hiertoe is dat veel meer vrouwen dan voor de crisis werkloos zijn. De mogelijkheid op een alternatieve inkomensmogelijkheid is hierdoor groter geworden. Nochtans kan het aanbieden van alternatieve inkomensmogelijkheden een oplossing betekenen voor het aanbod van de vrouw in de prostitutiebranche. In tijden van crisis is deze alternatieve mogelijkheid tot het verwerven van inkomen nog beperkter. Het zal dus zeer moeilijk zijn als politici om deze beleidsmaatregel in te voeren. Verder bestaat ook het risico dat enkel het aanbod zal wijzigen in een markt van open economie, met andere woorden dat deze maatregel geen enkel effect heeft op de vraag.

Het invoeren van deze beleidsmaatregel in tijden van crisis lijkt dus verre van evident en zal niet het gewenste resultaat bewerkstelligen.

8.4.2 Wijzigen van de sociale normen

Beleidsmaatregelen die erop gericht zijn om het stigmatiserend effect, die gepaard gaat bij het genieten van de diensten van een prostituee, te verhogen zullen een beter effect hebben in tijden van economische crisis. Het blijkt immers dat mannen meer belang hechten aan hun status,¹³⁰ wanneer de arbeidsmarkt zich in een neerwaartse spiraal bevindt. Deze maatregel kan vooral goed zijn dienst doen als men één deel van de markt, namelijk de straatprostitutie, viseert. Het nadeel bij deze maatregel is jammer genoeg gelijkaardig aan het minpunt bij uitwerking van de vorige maatregel. Deze strategie zal hoogstwaarschijnlijk enkel de zichtbaarheid verminderen. De consument zal zich immers aanpassen aan de verhoogde kans op stigmatisering en zal hierdoor strategieën ontwikkelen die ervoor zorgen dat de ontdekkingsgraad sterk wordt gereduceerd. Door deze ontwikkeling zal de vraag nauwelijks wijzigen.

Nochtans geniet deze strategie in tijden van crisis de voorkeur, vermits mannen in deze tijden een hogere waarde zullen hechten aan hun reputatie of status.

¹³⁰ E.E. BERKHOUTS., G. VAN DER WERFF en T.H. SMID, "Hbo'ers en academici van afstudeerjaar 2008/2009 op de arbeidsmarkt", *tijdschrift voor economisch onderzoek*, 2011, 3-96.

8.4.3 Effect van andere beleidsmaatregelen

De economische crisis zal een effect hebben op bijna alle beleidsmaatregelen van een land. De maatregelen, die niet expliciet zijn gericht op de seksindustrie, zullen hierdoor ook impliciet worden beïnvloed. Door de economische crisis zullen mensen meer dan voorheen rechts- liberaal of conservatief stemmen.¹³¹ Door deze ontwikkeling in het stemgedrag van het volk zullen politici meer geneigd zijn om repressievere maatregelen op te leggen aan de prostitutiebranche.

¹³¹ T. DAEMS en L. ROBERT (eds.) en B. ZYGMUNT, *De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2007, 232.

DEEL VI: Conclusie

9 Conclusie

De toepassing van een criminologische theorie op het onderwerp van mijn masterproef leek allesbehalve evident te zijn in tegenstelling, tot de criminologische relevantie. Net omdat mijn onderwerp uitgaat van een economische benadering, bleek de interesse door criminologen quasi nihil te zijn, maar ook bij economen wordt dit onderwerp niet vaak genoemd. Dit komt mede door het moeilijk te verzamelen data materiaal die verband houdt met de sociale kijk op de prostitutie markt.

De vrouw werd tijdens gans mijn bestek als seksuele bron beschouwd. De vrouw zal in de markt dus de aanbieder zijn van diensten en de man zal de vraagzijde beïnvloeden. Deze opdeling van 'producent'-'consument' leek bij de toepassing van economische theorieën zeer belangrijk te zijn. De impact op vrouwen en mannen is immers niet dezelfde in tijden van economische crisis.

Het belangrijkste en meest prevalentie motief, voor prostitutiewerk door een vrouw, is zonder meer economisch van aard. Dit hangt vaak samen met een gebrek aan alternatieve mogelijkheden. De keuze die ervoor zorgt dat vrouwen de prostitutiebranche instappen, is rationeel van aard. De kosten en baten worden tegenover elkaar afgewogen.

De prostitutie markt wordt door een man beschouwd als gelijk elke andere dienstensector. Zo zijn de redenen van een man om te genieten van de diensten van een prostituee sociaal geconditioneerd. De prostitutie markt verschilt dus ook niet in dat opzicht van andere markten voor diensten.

Uit de economische theorieën en modellen samengenomen met de economische crisis zijn een aantal bevindingen af te leiden.

Onder andere zullen vrouwen de markt meer binnentreden dan voor de crisis het geval was. Want door de economische crisis lijden ze een verlies aan inkomen. Hierdoor zal het voor veel vrouwen rationeel gezien voordeliger zijn om prostituee te worden. Er werd namelijk bewezen dat de vrouw zelfs in tijden van economische crisis in de prostitutiebranche hogere verdiensten zal hebben voor minder werkuren, dan de verdienste die ze kan genereren uit andere beroepen.

Prostituees zullen minder verdienen, want het aanbod zal vergroten. Dit doordat in tijden van crisis meer vrouwen een intrede zullen maken in de markt. Door het hogere aanbod zal de vrouw gemiddeld minder klanten ontvangen en zal ze haar verdienste dus zien zakken. Dit klantenbestand zal trouwens nog verder inslinken door de effecten van de economische crisis. De kans is klein maar bestaat dat vrouwen hun prijs laten zakken, om zo aan de hogere concurrentie te voldoen die is ontstaan door de economische crisis. Dit zal een negatief effect hebben op andere vrouwen, die op hun beurt er toe zullen gedwongen worden om hun prijs te laten zakken.

Mannen zullen terughoudender zijn om in te stappen in de prostitutie markt, omdat ze schrik hebben voor reputatieverlies. De crisis zal dus vooral zijn effect hebben op die mannen die nog nooit contact hadden met een prostituee. Het is zeer klein dat dit aandeel van de totale groep mannen in tijden van economische crisis intrede gaat doen in de prostitutie markt. Een opmerking die hierbij dient te worden gemaakt is dat straatprostitutie veel zichtbaarder is dan raamprostitutie. Hierdoor zal er vooral een groot effect ontstaan op de vraag naar straatprostitutie en in mindere mate naar raamprostitutie in tijden van crisis.

Een andere indicator voor de vermindering van de vraag naar de diensten van een prostituee is de vaststelling dat er in tijden van economisch crisis meer mannen part time werken dan voorheen. Deze zal een inkomsten effect genereren, waardoor de vraag kleiner wordt.

Als laatste is er een relatie-effect waar te nemen. Als er minder relaties zijn, is het waarschijnlijk dat mannen meer prostituees gaan bezoeken, want de persoonlijke en sociale factoren die een rol spelen om een prostitutie niet te gaan bezoeken vallen hiermee weg. Tijdens de economische crisis in België is er een daling van afgesloten samenlevingscontracten en huwelijken waar te nemen. Dus mannen zullen hoogstwaarschijnlijk vlugger de prostitutiebranche binnenstappen. Verder onderzoek is wel nodig om uit te maken of de crisis dit effect heeft teweeg gebracht, ofdat het een toevallige samenloop van factoren is.

Deze laatste bevinding strookt verder niet met de globale bevinding dat het aanbod van de vrouwen zal stijgen en de vraag van de mannen zal dalen in tijden van economische crisis.

Bovenstaande bevindingen zijn effecten beschreven voor België of het Vlaams gewest. De theorieën en modellen waaruit deze zijn afgeleid zijn echter zeer ruim, waardoor je de lijn kan doortrekken naar andere landen die zich in een economische crisis bevinden. Daar zal wel telkens moeten onderzocht worden welke bevindingen standhouden per land.

Als laatste wens ik iets te vermelden over de impact van de economische crisis op beleidsniveau. Door de economische crisis zullen mensen meer dan ervoor rechts- liberaal of conservatiever stemmen. Door deze ontwikkeling in het stemgedrag van het volk, zullen politici meer geneigd zijn om repressievere maatregelen op te leggen aan de prostitutiebranche.

Graag zou ik hier benadrukken hoe belangrijk de effecten van de economie op de prostitutie kan zijn voor allerhande sectoren. Ik hoop dan ook ten eerste dat er in de toekomst meer onderzoek zal plaatsvinden naar de economische aspecten verbonden aan de prostitutiebranche, want die is tot op vandaag zeer beperkt.

10 Appendices

10.1 Appendix 1

The Morality of Market Exchange

189

TABLE 1
Where First-Time Customers and Decliners Got Information on How to Find a Prostitute,
Broken Down by Whether the Opportunity Was Accepted or Declined

	<i>Media</i>	<i>Friends</i>	<i>"Everyone knows"</i>	<i>Accidentally (street, billboard, etc.)</i>	<i>Other</i>
Accepted	Victor, Quentin, Yannick, Jake, Ulrich	Bradley, Aaron, Thomas, Fred, Frank, Samuel, Xavier	Cecil, Quinn, Stanley, Elton, Hubert, Oliver, Zack, Leo	Marvin, Phillip, Ian, Guy, Kevin	Donna
Declined	—	Elwood, Daniel	—	Adam, Charles, Greg, Harold, Mel, Neil, Oscar, Tony, Paul, Kyle, Richard	—

132

10.2 Appendix 2

VOL. 98 NO. 2

PROSTITUTES AND BRIDES?

519

TABLE 2—PERCENT MARRIED BY AGE BRACKET

Age	Sex workers (Ecuador)	Non-sex workers (Ecuador)	Domestic workers (Ecuador)	Sex workers (Mexico)	Non-sex workers (Mexico)
Age 12–17	33.3	2.0	2.5	10.0	5.3
Age 18–23	28.5	18.0	22.8	15.4	15.0
Age 24–29	32.7	39.1	54.1	26.3	36.3
Age 30–35	29.1	48.7	57.1	21.8	48.8
Age 36–41	26.1	59.6	57.2	18.6	53.8
Age 42–47	23.4	59.8	55.2	13.3	52.1
Age 48 & up	25.3	51.7	53.3	6.3	45.5
All	29.3	44.8	48.4	20.0	39.0
Observations	2,925	1,872	1,020	1,083	2,607

Notes: We report the percent married for sex workers and non-sex workers by age bracket. We include an additional category of “domestic workers.” This category comprises women who work as maids or in the informal sector, a subsample of workers that is arguably most similar to sex workers.

133

¹³² M. PRASAD, “the morality of market exchange: love, money and contractual justice”, *sociological perspectives*, 1999, 181-213.

10.3 Appendix 3

PRICING PERSONAL SERVICES: UK PROSTITUTION INDUSTRY 685

Table 3
Weekly female taxable earnings (£) by sector and region/location

Region	Manual	Non-manual	Parlour	Location
North East	220.8	327.1	716.5	North East
North West	235.9	333.7	718.8	North West
Scotland	230.2	336.4		
Wales	223.1	338.5		
Yorks and Humber	223.5	336.3	752.2	Rest of UK
West Midlands	231.1	340.2		
East Midlands	222.7	327.3		
East	236.5	361.2		
South West	227.4	333.8		
London	278.1	464.9	1024.3	Inner London
			752.2	Soho
South East	251.0	380.5	841.6	Outer London

Source: Labour Market Trends, September 2000, p. S68.

134

10.4 Appendix 4

Tabel 1: Aantal werklozen volgens de definities van het Internationaal Arbeidsbureau (IAB) naar geslacht en leeftijdsgroep (derde kwartaal van 2009 ten opzichte van tweede kwartaal van 2009)

	Evolutie van het aantal IAB-werklozen tussen het tweede en derde kwartaal van 2009	% evolutie van het aantal IAB-werklozen tussen het tweede en derde kwartaal van 2009
Totaal	39.000	10,9%
Mannen	8.000	3,9%
Vrouwen	31.000	19,5%
Leeftijdsgroep		
15-24 jaar	23.000	27,5%
25 jaar en +	16.000	5,9%

Bron (verplichte vermelding): FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

135

¹³³ R. ARUNACHALAM en M. SHAH, "prostitutes and brides?", *American economic review: papers & proceedings*, 2008, 516-522.

¹³⁴ P. G. MOFFATT en S. A. PETER, "Pricing personal services: an empirical study of earnings in the UK prostitution industry", *Scottish journal of political economy*, 2004, 675-690.

10.5 Appendix 5

Werkloosheidsgraad van de bevolking van 15 tot 64 jaar, naar onderwijsniveau in percentages				
Opleidingsniveau			2009	2008
Totaal	Laag	Vlaams Gewest	8,1	6,9
		Waals Gewest	18,6	16,2
		Brussels H. Gewest	26,3	26,1
		België	13,7	12,3
		EU-27	14,8	11,6

136

10.6 Appendix 6

26	Beloning van werknemers, tegen lopende prijzen: Vlaams Gewest						
27	(jaarlijkse groeivoeten, in procent)						
28							
29		2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010
30							
31	1. Landbouw	3,9	6,5	4,6	7,1	5,4	1,8
32	2. Energie	7,3	3,6	1,9	11,0	3,2	1,4
33	3. Verwerkende nijverheid	1,9	1,3	1,4	-5,4	-2,6	0,9
34	a. Intermediaire goederen	1,5	1,9	3,3	-4,2	-3,2	0,7
35	b. Uitrustingsgoederen	4,0	-0,2	-1,6	-7,3	-0,9	0,5
36	c. Verbruiksgoederen	0,8	1,9	1,6	-5,5	-3,0	1,4
37	4. Bouw	7,3	6,2	5,8	1,3	0,2	3,7
38	5. Marktdiensten	6,5	7,2	5,8	1,3	0,7	3,4
39	a. Vervoer en communicatie	4,9	3,6	5,0	0,8	-0,7	3,4
40	b. Handel en horeca	6,5	8,5	5,8	1,8	0,3	3,1
41	c. Krediet en verzekeringen	6,4	3,8	-1,6	-0,1	-0,8	1,7
42	d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,1	5,5	6,8	5,0	3,7	5,4
43	e. Overige marktdiensten	8,4	9,4	7,0	-0,7	0,4	2,9
44	6. Niet-verhandelbare diensten	4,3	3,7	5,5	4,5	1,6	3,2
45	a. Overheid en onderwijs	4,6	3,9	5,6	4,7	1,6	3,2
46	b. Huishoudelijke diensten	-8,7	-7,8	-1,2	-7,3	-0,6	-1,0
47							
48	7. Totaal	5,1	5,1	4,7	0,7	0,3	2,9
49							

137

¹³⁵ crisis heeft ook impact op vrouwen en hooggeschoolden, FOD economie, algemene directie statistiek en economische informatie, 2010, 1-13.

¹³⁶ ILO-werkloosheidsgraad naar geslacht en onderwijsniveau, in %, FOD economie, algemene directie statistiek EAK, 2010.

¹³⁷ Bron: FPB, BISA, IWEPS, SVR, *statistische bijlage Hemreg*, juli 2010.

<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/afbeeldingennieuwtjes/economie/bijlagen/2010-07-12-hermreg-databank.xls>.

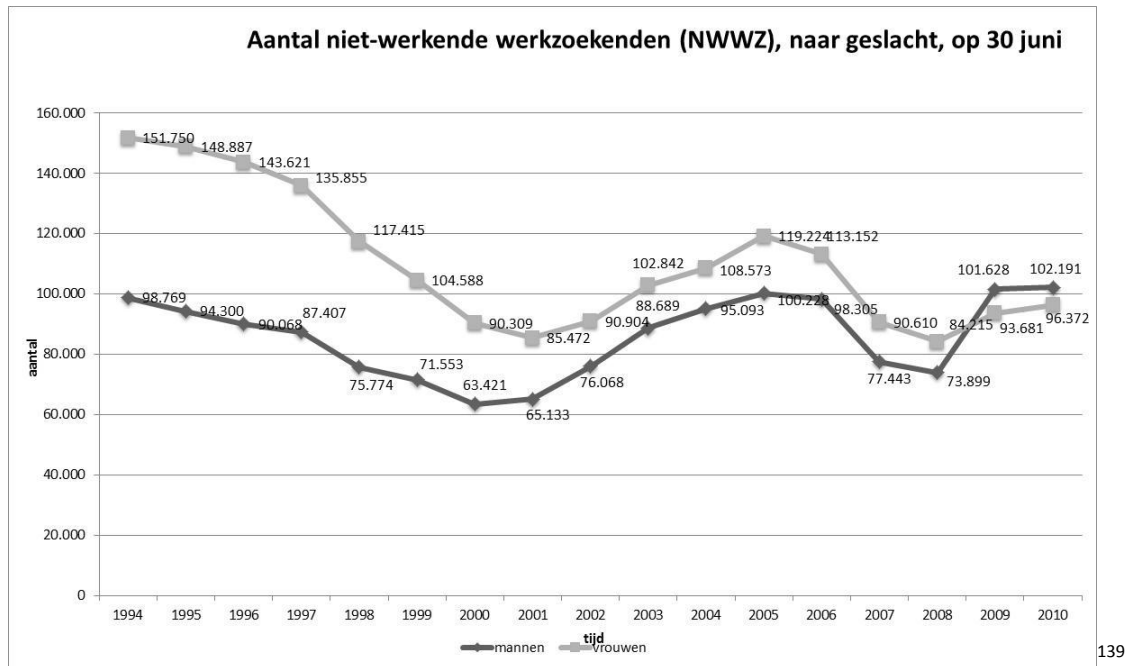
10.7 Appendix 7

	AN	AO	AP	AQ	AR	AS	AT	AU	AV	AW	AX	AY	AZ	BA	BB	BC
1																
798 12.6.1.0.01	10-2008	11-2008	12-2008	01-2009	02-2009	03-2009	04-2009	05-2009	06-2009	07-2009	08-2009	09-2009	10-2009	11-2009	12-2009	01-2010
Bankdiensten	108,57	108,57	108,57	109,53	110,88	110,88	110,88	110,88	110,88	110,88	110,88	110,88	110,88	110,88	110,88	111,63
799 12.7.0.0.00	11-28	111,32	111,30	111,58	111,67	111,79	111,80	111,86	111,91	111,25	111,34	111,27	111,28	111,29	111,29	110,50
Andere diensten, n.e.g.	111,28	111,32	111,30	111,58	111,67	111,79	111,80	111,86	111,91	111,25	111,34	111,27	111,28	111,29	111,29	110,50
800 12.7.1.0.00	118,72	118,95	118,95	119,25	119,62	120,72	120,77	120,97	121,59	121,67	122,99	123,29	123,48	123,69	123,69	124,60
Begratensondernemingen	117,97	118,00	117,45	117,90	118,60	119,65	119,83	119,87	120,08	120,11	120,12	120,16	120,16	120,05	120,05	120,78
802 12.7.1.0.02	106,16	106,46	106,46	106,60	107,03	107,09	107,06	107,65	107,65	108,03	108,03	107,49	107,44	107,44	107,44	107,14
Fotokopie	112,89	112,89	112,89	113,20	113,20	113,20	113,20	113,20	113,20	112,05	112,05	112,05	112,05	112,05	112,05	110,57
804 12.7.1.0.04	105,22	105,22	105,22	105,44	105,44	105,44	105,46	105,47	105,47	105,47	105,47	105,47	105,25	105,25	105,25	105,42
Notariskost hypotheeklenning	112,16	111,49	111,25	111,36	111,74	111,10	111,33	111,25	111,04	110,97	111,31	111,02	111,07	111,36	111,54	112,05
805 12.7.1.0.05	111,29	111,09	111,24	111,45	111,75	111,07	111,17	110,86	110,50	110,48	110,66	110,46	110,64	110,75	110,96	111,36
Uitreikingskosten paspoort																
807 99.9.9.99																
Gezondheidsindex-2004																
808																
Les pondérations des produits saisonniers																
809 (*)																
De gewichten van de seizoensproducten																
810																

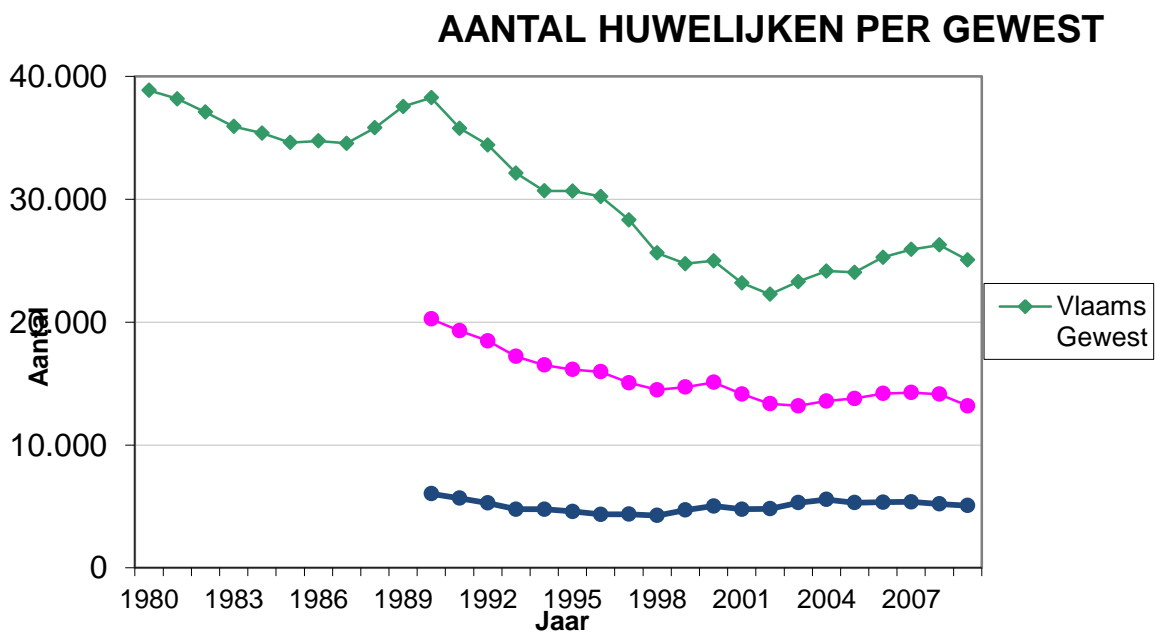
¹³⁸Terug te vinden op volgende linken:

[http://www.belgium.be/nl/economie/economische_informatie/prijnsindex/.](http://www.belgium.be/nl/economie/economische_informatie/prijnsindex/)

10.8 Appendix 8

10.9 Appendix 9

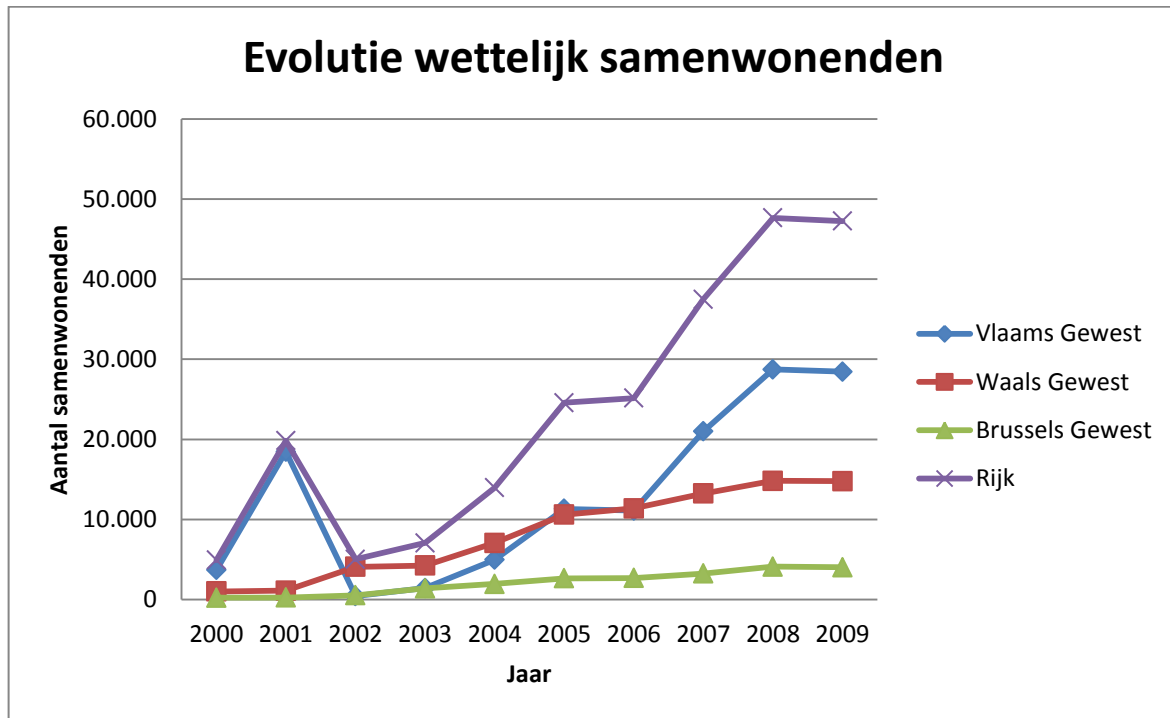

http://economie.fgov.be/nl/binaries/CPI-2006-2011_tcm325-65942.xls/.

¹³⁹ VDAB, aantal niet werkende werkzoekenden, naar geslacht, 2010.

<http://aps.vlaanderen.be/sgml/largereeksen/3406.htm>.

¹⁴⁰ FOD economie, Algemene directie statistiek en economische informatie, *Huwelijken per gewest*, 2010.

141

10.10 Appendix 10

Aandeel deeltijdarbeid bij mannen (25-49 jaar), naar gezinssamenstelling, in %					
Mannen	alleenstaand	6,5	5,7	5,4	7,3
	samenwonend met partner zonder kinderen	5,4	4,2	5,7	3,6
	samenwonend met partner en 1 kind	4,9	4,5	3,9	3,7
	samenwonend met partner en 2 kinderen	4,9	3,8	3,2	3,1
	samenwonend met partner en 3 of meer kinderen	4,0	4,9	3,6	3,7
	alleenstaande ouder	4,4	5,7	6,6	5,2
	eindtotaal	5,1	4,4	4,4	4,1

142

¹⁴¹ FOD economie, Algemene directie statistiek en economische informatie, *Aantal personen betrokken bij een samenlevingscontract ("wettelijke samenwoning"), per gewest, 2011.*

¹⁴² FOD Economie, Algemene Directie Statistiek EAK, *Aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (25-49 jaar), naar geslacht en gezinssamenstelling, in %, 2011.*

11 Bibliografie

11.1 Boeken:

ANDERSON, P., B. en STRUCKMAN-JOHNSON, C., *sexually aggressive women: current perspectives and controversies*, New York, The Guilford Press, 1998, 244p.

BARRY, K., *The prostitution of sexuality*, New York, New York University Press, 1996, 504 p.

CAMERON, S., *Economics of sin: rational choice of no choice at all?*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 240p.

CASSON, M. *The economics of business culture: game theory, transaction costs and economic performance*, New York, Oxford University Press, 1994, 286p.

DAEMS, T. en ROBERT, L. (eds.) en B. ZYGMUNT, *De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2007, 232p.

DITMORE, H.M., LEVY, A. en WILLMAN, A., *sex work matters: exploring money, power and intimacy in the sex industry*, London, Zed, 2010, 275p.

FAUGIER, J. en SARGEANT, M., "Boyfriends, 'pimps' and clients" in SCRAMBLER, G. en SCRAMBLER, A., *Rethinking prostitution, purchasing sex in the 1990s*, Londen, Routledge, 1997, 222p.

FISHER, T., *Prostitution and the Victorians*, New York, St. Martin's Press, 1997, 164p.

FOUCAULT, M., *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I*, Nijmegen, Sun, 1984, 157p.

GIJS, L., GIANOTTEN, W., VANWESENBEECK, I. WEIJENBORG, P., *seksuologie*, Houten, Bohn Stafleu van Loghum, 2009, 584p.

GIUSTA, M. D., TOMMASO, M. L. D. en STROM, S., *sex markets a denied industry*, Londen, Routledge, 2008, 93p.

GORKOFF, K. en RUNNER, J., *Being heard: the experiences of young women in prostitution*, Winnipeg, Fernwood Publishing, 2003, 157p.

JONES, G. W., SULISTYANINGSIH, E. en HULL, T. H., "prostitution in Indonesia" in L. LEAN, *The sex sector: the economic and social bases of prostitution in Southeast Asia*, Geneva, International Labour Office, 1998, 232p.

NAGARAJ, S. en YAHYA, S. H. *The sex sector: an unenumerated economy*, Serdang, Penerbit University, 1995, 160p.

NUSSBAUM, M. C., *sex and social justice*, New York, Oxford university press, 1999, 476p.

REYNOLDS, H., *The economics of prostitution*, Springfield, Charles C. Thomas, 1986, 206p.

ROSEN, R., *The lost sisterhood: Prostitution in America, 1900-1918*, Baltimore, University Press, 1982, 245p.

SIEBERG, K. K., *Criminal dilemmas: understanding and preventing crime*, New York, Springer, 2005, 197p.

SULLIVAN, B. *The politics of sex: prostitution and pornography in Australia since 1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 280p.

SYMONS, D., *The evolution of human sexuality*, New York, Oxford University Press, 1979, 358 p.

TANAHILL, R., *Sex in history*, New York, Stein and Day, 1980, 480p.

VENKATESH, S. A., *Off the books. The underground economy of the urban poor*, Cambridge, Harvard university press, 2006, 448p.

WEITZER, R., *Sex for sale: prostitution, pornography, and the sex industry*, New York, New York Routledge, 2010, 368p.

WELLINGS, K. F. J., JOHNSON, A. M. en WASWORTH, J., *Sexual behaviour in Britain*, Londen, Penguin, 1994, 464p.

11.2 Tijdschriften:

AKERLOF, G., "A theory of social custom, of which unemployment may be one consequence", *The Quarterly journal of economics*, 1980, 749-755.

ARUNACHALAM, R. en SHAH, M., "prostitutes and brides?", *American economic review: papers & proceedings*, 2008, 516-522.

ATCHINSON, C. en LOWMAN, J. "Men who buy sex: a survey in the Greater Vancouver regional district", *the Canadian review of sociology and anthropology*, 2006, 281-296.

BAUMEISTER, R. F., CATANESE, K. R. en VOHS, K. D., "Is there a gender difference in strength of sex drive? Theoretical views, conceptual distinctions, and a review of relevant evidence", *Personality and Social Psychology Review*, 2001, 242-273.

BENSON, C. en MATTHEWS, R., "Street prostitution: ten facts in search of a policy", *international journal of the sociology of law*, 1995, 395-415.

BERKHOUTS, E.E., VAN DER WERFF, G. en SMID, T.H., "Hbo'ers en academici van afstudeerjaar 2008/2009 op de arbeidsmarkt", *tijdschrift voor economisch onderzoek*, 2011, 3-96.

BERNSTEIN, E., "Sex work for the middle classes", *Sexualities*, 2007, 473-88.

BRODESSER-AKNER, C., "bordellos on billboards", *advertising age*, 2008, 3-5.

CAMERON, S. en COLLINS, A., "Estimates of a model of male participation in the market for female heterosexual prostitution services", *European journal of law and economics*, 2003, 271-288.

CAMERON, S. en COLLINS, A., "Prostitution services: an exploratory empirical analysis", *Journal for applied economics*, 1999, 1523-1529.

COHEN, Y. A., "the sociology of commercialized prostitution in Okinawa", *social forces*, 1958, 160-168.

DAVIS, K., "The sociology of prostitution", *American sociological review*, 1973, 744-755.

DERIVIERE, L., "a human capital methodology for estimating the lifelong personal costs of young women leaving the sex trade", *Feminist economics*, 2006, 367-402.

EDLUND, L. en KORN, E., 'a theory of prostitution', *journal of political economy*, 2002, 181-214.

FAFCHAMPS, M. en MINTEN, B., "Crime, transitory poverty, and isolation: evidence from Madagascar", *journal of economic development and cultural change*, 2006, 580-603.

FARLEY, M., "Bad for the body, bad for the heart: prostitution harms even if legalized or decriminalized", *Violence against women*, 2004, 1087-1125.

GIBBENS, T. C. N. en SILBERMAN, M., "The clients of prostitutes", *British journal of venereal diseases*, 1960, 113-117.

GIUSTA, M. D. , "Stimulating the impact of regulation changes on the market for prostitution services", *European journal of law and economics*, 2010, 1-14.

GIUSTA, M. D., TOMMASO, M. L. D. en STROM, S., "Who is watching? The market for prostitution services", *Journal of population economics springer report*, 2007, 501-516.

- HEAP, C., "the city as a sexual laboratory: the queer heritage of the Chicago school", *qualitative sociology*, 2003, 457-487.
- HOLZMAN, H. R. en PINES, S., "Buying sex: the phenomenology of being a John", *Deviant behavior*, 1982, 29-116.
- JACKSON, L., BENNET, C., SOWINSKI, B. en RYAN, D. "Condom use among female sex trade workers: exploring the public/private dichotomy", *Journal of psychology and human sexuality*, 2005, 83-105.
- KRUIHOF, C. L., "Prostitutie, een sociologische studie", *Tijdschrift VUB*, 1964, 129-131.
- LILLARD, L., BERRY, S. H. en D. KANOUSE, "The market for sex: street prostitution in Los Angeles", *Californian Review*, 1995, 16-24.
- MCCABE, M. P., "Desired and experienced levels of premarital affection and sexual intercourse during dating", *Journal of sex research*, 1987, 23-33.
- MOFFATT, P. G. en PETER, S. A., "Pricing personal services: an empirical study of earnings in the UK prostitution industry", *Scottish journal of political economy*, 2004, 675-690.
- PRASAD, M., "the morality of market exchange: love, money and contractual justice", *sociological perspectives*, 1999, 181-213.
- PYETT, P. en WARR, D., "Vulnerability on the streets: female sex workers and HIV risk", *Aids care*, 1997, 539-547.
- ROBISON, R. en ROSSER, A., "Contesting reform: Indonesia's new order and the IMF", *World development*, 1998, 1597-1598.
- SIMATUPANG, B. en WAHAB, I., "Sociale gevolgen van de economische crisis in Indonesië", *Vlaams marxistisch tijdschrift*, 1999, 20-26.
- SYMANSKI, R., "Prostitution in Nevada", *Annual association American geographers*, 1974, 357-377.
- VANWEZENBEEK, I., "Burnout among female indoor sex workers", *Archives of sexual behavior*, 2005, 627-639.
- WOOD, W. en EAGLY, W. H., "A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: implications for the origins of sex differences", *Psychological Bulletin*, 2002, 699-727.

11.3 Andere bronnen:

ADRIAENSSENS, S., " It's all supply and demand: market fatalism and norm construction by prostitution clients in the Netherlands and Belgium", *HUB research papers*, 2010, 1-22.

FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION, *Crime in the United States*, Washington DC: US, 1998.

FOD economie, Algemene directie statistiek EAK, *ILO-werkloosheidsgraad naar geslacht en onderwijsniveau, in %*, 2010.

FOD Economie, Algemene Directie Statistiek EAK, *Aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (25-49 jaar), naar geslacht en gezinssamenstelling, in %*, 2011.

FOD economie, Algemene directie statistiek en economische informatie, *Aantal personen betrokken bij een samenlevingscontract ("wettelijke samenwoning"), per gewest*, 2011.

FOD economie, Algemene directie statistiek en economische informatie, *crisis heeft ook impact op vrouwen en hooggeschoolden*, 2010, 1-13.

FOD economie, Algemene directie statistiek en economische informatie, *Huwelijken per gewest*, 2010.

VERGEYNST, T. en EYSACKERS, E., *De nieuwe regionale rekeningen van 2009*, Studiedienst van de Vlaamse regering, 2009, 1-10.

WODC, DAALDER, A. L., *Prostitutie in Nederland na de opheffing van het bordeelverbod*, Meppel, Boom juridische uitgevers, 2007, 111p.

11.4 Internetbronnen:

<http://www.belgostat.be/>.

http://economie.fgov.be/nl/binaries/CPI-2006-2011_tcm325-65942.xls/.

http://economie.fgov.be/nl/modules/publications/statistiques/arbeidsmarkt_levensomstandigheden/gemiddelde_bruto_maandlonen.jsp/.

http://www.belgium.be/nl/economie/economische_informatie/prijsindex/.

<http://www.hookers.nl/>.

<http://www.punternet.com/>.

<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/afbeeldingnieuwttjes/economie/bijlagen/2010-07-12-hermreg-databank.xls>.

Prostitutes education network, Prostitution in the United States, the statistics,
<http://www.bayswan.org/index.html>.

SANDERS, T. *Evidence to Local Government Committee on Prostitution (Public Places) Scotland*, University of Leeds, 1-5.
<http://www.scottish.parliament.uk/business/committees/lg/inquiries/ppp/lg-ppp-Sanders.pdf>.

SHAVER, F. , “traditional data distorts our view of prostitution”, notes for a presentation during the panel demystifying sex work, *international conference on prostitution and other sex work*, Montréal, 1996. <http://www.walnet.org/csis/papers/shaver-distort.html>.

VDAB, aantal niet werkende werkzoekenden, naar geslacht, 2010.
<http://aps.vlaanderen.be/sgml/largereeksen/3406.htm>.

Lijst met gebruikte afkortingen:

- BISA: Brussels instituut voor statistiek en analyse
- CPI: consumptieprijsindex
- EAK: enquête naar de arbeidskrachten
- End. Norms: endogenous norms of endogene factoren
- Ex. Norms: exogenous norms of exogene factoren
- FBI: federal bureau of investigation
- FOD: federale overheidsdienst
- FPB: federaal planbureau
- GFE: girlfriend experience
- ILO: International labour organisation of internationale arbeidersorganisatie
- IWEPS: Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique
- SVR: studie dienst vlaamse regering
- WODC: wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum